

บทที่ 2

แนวคิดเรื่องธัมมิกราชาตามแนวพระพุทธศาสนา

ในการศึกษาแนวคิดเรื่องธัมมิกราชาตามแนวพระพุทธศาสนา จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพทางสังคมและสภาพทางการเมืองของอินเดียก่อน เพราะถือเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดแนวคิดเรื่องธัมมิกราชา หลังจากนั้นจะทำการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงความหมาย ลักษณะ คุณสมบัติ อำนาจหน้าที่ วิธีการที่ได้มาซึ่งธัมมิกราชา ตลอดจนประโยชน์ที่ได้จากแนวคิดนี้

2.1 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดแนวคิดเรื่องธัมมิกราชา

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดแนวคิดเรื่องธัมมิกราชา ได้แก่ สภาพทางสังคมและสภาพทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

1. สมัยก่อนพุทธกาล
2. สมัยพุทธกาล

2.1.1 สมัยก่อนพุทธกาล

สมัยก่อนพุทธกาลชนชาติอารยัน (อริยกะ) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพวกอินโดอารยัน (Indo Aryan) (เมือง อมฤท แพล ; 2517 : 185) กลุ่มหนึ่งได้อพยพเข้าสู่ดินแดนที่เรียกว่าอินเดียโดยผ่านทางช่องเขาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ประมาณ 2,000 ปีก่อนค.ศ. (เฉลิม พงศ์อาจารย์, 2529 : 21) พวกอารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่กันเป็นจำนวนมากได้พยายามยึดเอาที่ดินจากเจ้าของเดิม คือ พวกดราวิเดียน ซึ่งพวกนี้ไม่ต้อนรับ ผู้อพยพมาใหม่และดูถูกด้วยว่ามีความเป็นอยู่ มีชีวิตที่แตกต่างจากพวกตน ในขณะที่พวกอารยันถูกพวกดราวิเดียนว่ามีรูปร่างหน้าตาที่น่าเกลียด ความขัดแย้งระหว่างพวกอารยันกับพวกดราวิเดียนนี้ ก่อให้เกิดสงคราม เนื่องจากพวกอารยันมีความชำนาญในการรบมาก่อนและมีนิสัยชอบต่อสู้ พวกนี้ใช้กลวิธีต่างๆ ที่จะเอาชนะศัตรู เช่น การใช้ธนูไฟ การใช้ดาบ การก่อให้เกิดความวุ่นวายภายในกลุ่มพวกดราวิเดียน และในที่สุดพวกอารยันก็เป็นฝ่ายชนะ การรบระหว่างอารยันกับดราวิเดียนนี้ไม่ใช่เพียงเป็นการรบระหว่างชน 2 กลุ่ม แต่เป็นการรบระหว่างชน 2 พวกนี้ เป็นการกระทำเพื่อครอบครองที่ดินซึ่งเป็นด้านการเมืองโดยมีความรู้สึกด้าน

ศาสนา และความศรัทธาอย่างแรงกล้าเป็นบทบาทสำคัญ ฉะนั้นจึงไม่ใช่ว่าสิ่งที่แปลกเลยที่พวกดราวิเดียนซึ่งเป็นพวกที่อยู่ในสังคมที่มีระเบียบมีอารยธรรมที่สูงกว่าจะพ่ายแพ้ต่อพวกเร่ร่อน เช่นพวกอารยันในที่สุด ตอนที่พวกอารยันได้เข้ามาในอินเดียได้นำเอาความเชื่อเดิมของพวกตนมาด้วย คือการนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ จนต่อมากลายเป็นศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูในปัจจุบัน พวกอารยันได้นำเอาแนวความคิดดังกล่าวเข้ามาเป็นกฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติในด้านสังคม การเมือง และการปกครอง

สภาพทางสังคม

เมื่อสงครามระหว่าง อารยันกับดราวิเดียนสิ้นสุดลง ความสัมพันธ์ระหว่างคน 2 กลุ่มเปลี่ยนสภาพเป็นผู้ชนะและทาส พวกดราวิเดียนบางกลุ่มอพยพหนีการปกครองของพวกอารยันลงไปอยู่ทางภาคใต้ของอินเดีย เชลยชาวดราวิเดียนซึ่งอยู่ในความดูแลของพวกอารยันส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ซึ่งพวกอารยันได้รับไปเป็นทาสรับใช้ในบ้าน เนื่องจากก่อนที่พวกอารยันจะเข้ามาตั้งหลักฐานในอินเดียเป็นพวกเร่ร่อนผจญภัย ฉะนั้นจำนวนผู้หญิงอารยันจึงมีน้อย เพราะต้องเสี่ยงภัย เสียชีวิตในระหว่างการเดินทางหมด ทาสชาวดราวิเดียนในบ้านของพวกอารยัน ในเวลาต่อมา ก็เปลี่ยนจากทาสเป็นคนรัก และกลายเป็นแม่ของลูกไป ในระยะนี้มีการแต่งงานระหว่าง พวกอารยันกับพวกดราวิเดียน เด็กอารยันนี้อยู่ในความดูแลของแม่อย่างใกล้ชิด ฉะนั้นจึงรับความนึกคิด ประเพณีตามแบบดราวิเดียน แม้แต่ชื่อลูกก็ใช้ตามชื่อแม่ ถือเชื้อสายตามแม่ ฉะนั้น สถานภาพในครอบครัวของพวกอารยันเปลี่ยนแปลงไปในระยะนี้ พวกอารยันเกิดความกลัวว่าจะถูกพวกดราวิเดียนกลืนเผ่าพันธุ์หมด จึงได้ออกกฎหมายห้ามพวกอารยันแต่งงานกับพวกดราวิเดียนเด็ดขาด นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งระบบวรรณะขึ้น ทั้งนี้เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของชาติอารยันไว้ และความบริสุทธิ์ในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ

จุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของการมีระบบวรรณะ เพื่อยุติการผสมผสานของกลุ่มชน ซึ่งถ้าผสมกันแล้ว จะเกิดเป็นสังคมหนึ่งที่แยกไม่ได้ และเพื่อให้สังคมที่ยังตรงอยู่ในกรอบของแต่ละกลุ่ม และเพื่อหลีกเลี่ยงการที่คนกลุ่มน้อยในสังคม จะรวบอำนาจแต่ผู้เดียว ระบบวรรณะในระยะหลังเป็นกฎที่พวกพราหมณ์เป็นผู้กำหนด

ระบบวรรณะเป็นการวางเค้าโครงของสังคมในทางทฤษฎี ในระยะแรกเป็นการแยกระหว่างผู้ชนกับผู้แพ แต่เมื่อเวลาผ่านไป พวกอารยันเกือบจะลืมความคิด ประเพณีดั้งเดิมของตน ระบบวรรณะจึงเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาโดยสันติวิธี ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในสมัยนั้น ต่อมาเมื่อมีความมั่นคงแล้ว เกิดความเชี่ยวชาญในวิชาชีพแต่ละแขนง อินเดียจึงมีการแบ่งคนในสังคมออกเป็น 3 ชน

ชั้น เท่านั้น คือ นักรบ นักบวช และสามัญชน (ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, 2526 : 89) เป็นการจัดกลุ่มทางสังคม และเศรษฐกิจแบบง่าย ๆ โดยยึดเอาอาชีพเป็นหลักในการแบ่ง แต่การประกอบอาชีพยังไม่ถือเป็นเรื่อง สืบตระกูล ต่อมาการแบ่งวรรณะมีความเข้มงวดขึ้นเนื่องจาก ถูกพวกพราหมณ์นำเข้ามาเป็นหลักในทางศาสนา โดยพวกพราหมณ์อ้างว่า "พระพรหมได้ทรงสร้างมนุษย์ในวรรณะทั้ง 4 จากอวัยวะต่าง ๆ ของพระองค์ดังนี้ ทรงสร้างพราหมณ์จากพระโอษฐ์ ทรงสร้างราชันย์หรือกษัตริย์จากพระพาหา ทรงสร้างไวยะหรือแพศย์จากพระโสณี ทรงสร้างศูทรจากพระบาท" (เสฐียรพันธุ์, 2524 : 66) ความสำคัญของแต่ละวรรณะขึ้นอยู่กับความสำคัญของส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่แต่ละวรรณะแบ่งแยกออกมาและระบุหน้าที่ของแต่ละวรรณะเอาไว้ ดังนั้น จึงแบ่งออกเป็น 4 วรรณะ (เพ็ชรี สุมิตร , 2520 : 63) คือ

1. วรรณะพราหมณ์ เป็นวรรณะที่มีสถานภาพทางสังคมสูงสุดเป็นผู้มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรม เป็นสื่อกลางติดต่อระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า พราหมณ์นอกจากจะมีบทบาทในสังคมแล้วยัง ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับกษัตริย์อีกด้วย

2. วรรณะกษัตริย์ เป็นผู้ปกครอง เป็นนักรบ กษัตริย์ถูกกำหนดบทบาทให้มีหน้าที่รักษาแว่นแคว้น และรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมและมีอำนาจในการลงโทษผู้กระทำความผิดได้ นอกจากนี้ กษัตริย์ยังมีหน้าที่ในการขยายดินแดนออกไปอีกด้วย

3. วรรณะแพศย์ เป็นวรรณะที่กุมเศรษฐกิจของชาติไว้ มีหน้าที่เกี่ยวกับการค้าขาย การทำไร่ทำนา การช่างฝีมือ การปลูสดัว แพศย์เป็นชนชั้นที่ต้องรับภาระหนัก เนื่องจากต้องเสียภาษีให้กษัตริย์ และทำบุญให้พราหมณ์

4. วรรณะศูทร เป็นชนชั้นต่ำที่สุดของสังคมอินเดีย ถือว่าเป็นชนชั้นแรงงานของสังคมเพราะมีหน้าที่รับใช้คนทั้ง 3 วรรณะข้างต้น ศูทรจะไม่ได้รับอนุญาตให้เรียนหนังสือ รวมทั้งไม่อนุญาตให้ศึกษาคัมภีร์พระเวทย์ด้วย หากศูทรคนใดละเมิดข้อห้ามเรื่องการศึกษาพระเวทย์ก็จะถูกลงโทษอย่างรุนแรง อาทิเช่น หากแอบฟังก็จะถูกตะกั่วกรอกหู หากร้ายพระเวทย์ก็จะถูกตัดลิ้น เป็นต้น

ดังนั้นบุคคลใดที่เกิดมาในวรรณะใดแล้ว จะต้องอยู่ในวรรณะนั้นตลอดชีวิต และต้องประกอบภาระหน้าที่ของแต่ละวรรณะนั้นตลอดชีวิต ไม่มีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงวรรณะและหน้าที่ได้

สังคมในสมัยนี้พวกพราหมณ์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอินเดียมาก พราหมณ์จึงได้ผนวกความเชื่อเรื่องพระผู้เป็นเจ้าเข้ากับลักษณะของกษัตริย์ และโยงวรรณะกษัตริย์ให้เข้ากับพระผู้เป็นเจ้า ทำให้ฐานะของกษัตริย์สูงขึ้น อำนาจของกษัตริย์ในสมัยนี้ พระองค์เป็นเหมือนเทพเจ้าในหมู่มนุษย์

(กรรณ กุศลาลัย แปล; 2515 : 98) เป็นโอรสแห่งสวรรค์จึงได้รับบัญชาจากพระผู้เป็นเจ้าให้มาปกครองมนุษย์ (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2532 : 12-13) มีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะปกครอง ประชาชนต้องเคารพเชื่อฟังไม่ว่าผิดหรือถูก อยู่เหนือเหตุผลและกฎหมาย ดังนั้น พวกกษัตริย์จึงถือว่าบรรดาวรรณะทั้ง 4 กษัตริย์เป็นพวกที่สูงที่สุด แต่พวกพราหมณ์ถือว่าตัวสูงกว่ากษัตริย์ ส่วนแพศย์และศูทรนั้นยอมรับสภาพของตนไม่ไปแข่งกับพวกกษัตริย์และพวกพราหมณ์ พวกคนชั้นสูงในสมัยนี้จึงถือตัวมากกว่า พวกตนดีและสูงกว่าพวกอื่น ไม่ยอมปะปนหรืออ่อนน้อมกับคนพวกอื่น ตัวอย่างเช่น พวกกษัตริย์ด้วยกันก็ยังรังเกียจกันด้วยโคตร กษัตริย์บางองค์ถือว่าตนมีโคตรสูงก็รังเกียจกษัตริย์ที่มีโคตรต่ำกว่าตน เช่น กษัตริย์ศากยะ โคตรโคตร ถือตนว่ามีโคตรสูงกว่าโคตรอื่น บริสุทธิกว่าโคตรอื่น จึงไม่ยอมแต่งงานกับโคตรอื่นนอกจากในพวกของตน

นอกจากวรรณะทั้ง 4 แล้ว ยังมีคนอีกพวกหนึ่งเรียกว่า “พวกจัณฑาล” พวกแต่ละต้องไม่ได้เป็นคนนอกวรรณะ เป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามของคนในวรรณะอื่น ๆ พวกจัณฑาลเป็นลูกของวรรณะผสม เช่น หญิงวรรณะศูทรกับชายวรรณะแพศย์ ลูกจึงเป็นนอกวรรณะ เป็นจัณฑาล สังคมอินเดียรังเกียจ ถูกขับออกจากวรรณะ ไม่มีใครต้องการร่วมอยู่กินด้วย คนจัณฑาลจึงเป็นพวกที่ถูกเหยียดหยามว่า ต่ำที่สุด

การถือวรรณะจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในสังคมอินเดียก่อนพุทธกาล และแม้ในสมัยพุทธกาลก็ยังคงมีอยู่อย่างมั่นคงหนาแน่น เป็นความเชื่อที่ฝังใจมาช้านานหลายชั่วคน

ในยุคนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะที่ประชาชนในประเทศอื่นมีความจงรักภักดีต่อผู้ปกครองแต่ประชาชนชาวอินเดียกลับมีความจงรักภักดีต่อวรรณะ เพราะวรรณะมีความสำคัญต่อชีวิตของคนอินเดีย ทั้งในด้านศาสนาและสังคมเป็นที่พึ่งทางใจและกายของประชาชนผู้ปกครองอาจเปลี่ยนแปลงได้บ่อย ๆ แต่วรรณะเป็นสิ่งที่คงอยู่ตลอดไป

สภาพทางการเมือง

พวกอารยันได้ตั้งหลักแหล่งอย่างมั่นคงในบริเวณภาคเหนือและในเขตลุ่มแม่น้ำคงคา เมื่อการตั้งหลักแหล่งเป็นที่แน่นอนแล้ว แต่ละหมู่ก็จะมีถิ่นที่อยู่ของตนเป็นสัดเป็นส่วน การจะให้หมู่ของตนตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง จำต้องมืองค์การปกครองที่เป็นระเบียบในสมัยนี้จะปรากฏองค์การปกครองสองแบบขึ้น ในภาคเหนือของอินเดีย คือ สาธารณรัฐ (Republic) และราชาธิปไตย (Monarchy)

เขตที่มีการปกครองแบบสาธารณรัฐส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือ และเชิงเขาหิมาลัย ส่วนเขตที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตยส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำคงคา เขตที่มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ มักจะอยู่ทางแถบที่อุดมสมบูรณ์น้อยกว่าเขตการปกครองแบบราชาธิปไตย สาธารณรัฐหนึ่งอาจประกอบด้วยอินโดอารยันหมู่หนึ่ง หรือหลายๆหมู่เข้ามารวมกัน การบริหารงานในสาธารณรัฐเน้นความสำคัญแห่งการประชุมปรึกษาหารือระหว่างผู้แทนทั้งหมดของหมู่ หรือหัวหน้าครอบครัวในที่ประชุมมีประธาน ซึ่งเลือกตั้งจากที่ประชุมทั้งหมด มีตำแหน่งเป็นราชา (Raja) ตำแหน่งนี้ไม่สืบทอดในตระกูล และมีความหมายว่า เป็นหัวหน้า หรือเป็นประธานมากกว่าเป็นพระมหากษัตริย์ อำนาจในทางการเมืองและสังคมขึ้นอยู่กับราชา และผู้แทนของหมู่ในที่ประชุม ซึ่งส่วนใหญ่มาจากชนชั้นกษัตริย์ อาณาจักรที่มีการปกครองโดยระบอบราชาธิปไตยรุ่งเรืองขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำคงคา เช่น โกศลและมคร ในรัฐดังกล่าว กษัตริย์เป็นประมุข ตำแหน่งกษัตริย์สืบทอดอยู่ในตระกูลเดียวกัน และจะต้องเป็นผู้อยู่ในวรรณะกษัตริย์ ความคิดที่ว่า กษัตริย์เป็นสมมติเทพ เป็นที่ยึดถืออย่างเคร่งครัด มีพิธีรีตองมากมาย เพื่อช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ความเชื่อดังกล่าว พิธีที่สำคัญเช่น อัศเมธ เป็นต้น ในพิธีนี้ กษัตริย์จะปล่อยม้าที่ได้เข้าพิธีออกท่องเที่ยว ตระเวนไปตามรัฐต่าง ๆ เป็นเวลา 1 ปี กษัตริย์ของรัฐใดที่ม้าเหยียบย่างไปถึง จะต้องถวายความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ผู้กระทำพิธี มิฉะนั้นจะต้องทำสงครามกัน ถ้าม้าตัวนั้นไม่ถูกกษัตริย์ของรัฐใดจับได้ก็就会被นำตัวกลับมาและใช้บูชาอัศเมธ พิธีอัศเมธนี้มีผลทำให้กษัตริย์ของรัฐ ต่าง ๆ ในอินเดียต้องทำสงครามกันอยู่ตลอดเวลา

สภาพทางการเมืองในสมัยก่อนพุทธกาลกำลังมีการขยายอำนาจและดินแดน มีการทำสงครามกันเพื่อทำให้รัฐของตนเป็นรัฐที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลที่สุด และหากเป็นไปได้ก็ยึดเอารัฐอื่นเข้ามาอยู่ในอำนาจของตนด้วย

2.1.2 สมัยพุทธกาล

สมัยพุทธกาลเป็นสมัยที่อินเดียเจริญรุ่งเรืองทางสังคมมาก พวกพราหมณ์มีบทบาทและอำนาจมากขึ้น มีการคิดค้นพิธีกรรมที่สลับซับซ้อน การแบ่งวรรณะ มีความเข้มงวดมากขึ้น ชนชั้นต่ำได้รับการเอารัดเอาเปรียบ ถูกกดขี่ข่มเหงและไม่ได้รับความเป็นธรรม สภาพเช่นนี้ทำให้ชนชั้นวรรณะอื่นไม่พอใจวรรณะพราหมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกวรรณะกษัตริย์ได้พยายามหาแนวทางปรับปรุงสภาพสังคมของอินเดีย

สภาพทางสังคม

สภาพทางสังคมในสมัยนี้มีการยึดถือเรื่องวรรณะ วรรณะจึงเป็นระบบการแบ่งชนชั้นในสังคมตามหลักศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือเอาชาติกำเนิดเป็นเกณฑ์ บุคคลใดเกิดมาในวรรณะใดย่อมได้รับสิทธิและแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนในศาสนาพราหมณ์ ที่ได้กำหนดไว้สำหรับวรรณะนั้น แน่นนอนตายตัวชั่วชีวิตของตน แสดงให้เห็นว่าการยึดถือเรื่องระบบวรรณะเท่ากับเป็นการสร้างกรอบกำหนดหน้าที่ที่เบ็ดเสร็จตายตัวจากสรวงสวรรค์ นั่นก็หมายความว่า บุคคลที่เป็นกษัตริย์มิได้เป็นเพราะความต้องการของประชาชนหรือสังคมว่าบุคคลนี้มีความเหมาะสม แต่บุคคลคนนี้ได้ถูกทำให้เชื่อว่าจะต้องเกิดมาเป็นกษัตริย์เท่านั้น กล่าวกันตรง ๆ ว่ามนุษย์มิได้เป็นผู้เลือก แต่พระเจ้าเป็นผู้ให้มา จึงมีฐานะเป็นสมมติเทพ แต่ในขณะที่เดียวกันกษัตริย์ที่เป็นสมมติเทพนี้ไม่เหมาะสมกับสภาพของสังคมอินเดีย ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน ประชาชนจึงไม่พอใจ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพทางสังคมของอินเดียที่มีการยึดถือเรื่องวรรณะอย่างเข้มงวด จากสาเหตุนี้ทำให้พระพุทธศาสนาเสนอแนวคิดเรื่องอัมมิกวชา เพื่อให้มีกษัตริย์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมของอินเดีย และเพื่อให้ประชาชนพึงพอใจ คือ กษัตริย์ที่เป็นมหาชนสมมติ หมายถึง กษัตริย์ที่ประชาชนเป็นผู้เลือกให้มาทำหน้าที่ในการปกครองประชาชน กษัตริย์นั้นถึงแม้จะมีอำนาจสักเพียงใดก็ยังเป็นมหาชนสมมติ พระพุทธศาสนาเสนอแนวคิดนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างของกษัตริย์ผู้ซึ่งเป็นนักปกครองกับประชาชนผู้ได้ปกครองนั้นไม่ได้อยู่ที่วรรณะหรือชาติกำเนิด คนจะเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร แต่เดิมนั้นกำหนดเอาตามการกระทำของบุคคล แต่พราหมณ์ไม่รู้จึงเข้าใจว่าเป็นสิ่งตายตัวเปลี่ยนแปลงแก้ไขไม่ได้

จะเห็นได้ว่าสิ่งที่กำหนดความแตกต่างของมนุษย์คือความประพฤติ หรือการกระทำ ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติ หรือนิยาม หมายถึง ระเบียบกฎเกณฑ์อันแน่นอน (พระราชวรมุนี(ประยูรย์ ปยุตโต), 2518 : 134 – 135) มี 5 อย่างได้แก่

1. อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของวัตถุ เช่น ดิน น้ำ ปุ๋ย ทำให้ต้นไม้งาม โลกร้อน เป็นต้น
2. พิชนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ เช่น กระต่ายย่อมออกลูกเป็นกระต่าย เม็ดมะม่วงย่อมเกิดเป็นต้นมะม่วง
3. จิตตนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น การสัมผัสทำให้เกิดความรู้สึก ความคิดทำให้เกิดอารมณ์ต่าง ๆ

4. กรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

5. ธรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ตามปกติ เช่น สิ่งที่เกิดได้ย่อมตายได้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ให้ความเสมอภาคแก่มนุษย์ทุกคน ชาติกำเนิดมิใช่เป็นเครื่องกำหนดฐานะและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ สิ่งที่กำหนด คือ ความประพฤติหรือการกระทำมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งศาสนาพราหมณ์ถือว่าวรรณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเกิดจากพระผู้เป็นเจ้า เมื่อเกิดในวรรณะใดแล้วก็มีหน้าที่ตายตัวเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ทั้งวรรณะและหน้าที่ทำให้คนเหลื่อมล้ำกันตั้งแต่เกิดพระพุทธศาสนาทรงเปลี่ยนแปลงแนวความคิดนี้ โดยอธิบายว่าความเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร แต่เดิมกำหนดเอาตามการกระทำของบุคคล แต่พราหมณ์ไม่รู้ประวัติของคำนี้ จึงเข้าใจว่าเป็นเรื่องตายตัวและสอนผิด ๆ เมื่อความเป็นจริงวรรณะกำหนดตามการกระทำ คนที่เป็นพราหมณ์อาจกลายเป็นศูทรได้ หากประพฤติตนไม่ดี และคนที่เป็นศูทรหากประพฤติดีก็เป็นพราหมณ์ได้ พราหมณ์กับศูทรมิได้ต่างกันที่ชาติกำเนิด เพราะนางพราหมณ์ก็ตั้งครรภ์และคลอดบุตรเช่นเดียวกันกับหญิงวรรณะอื่น ผิวพรรณก็หาได้เน้นความแตกต่างที่แท้จริงของมนุษย์ไม่ แต่เป็นเพราะมนุษย์กำหนดขึ้นเองเพื่อดูหมิ่นคนที่มีผิวพรรณแตกต่างกับพวกตน ดังข้อความที่ปรากฏในอัคคัญญสูตร ความว่า

“ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ พวกพราหมณ์ระลึกถึงเรื่องเก่าของเขาไม่ได้ จึงพากันพูดอย่างนี้ พราหมณ์พวกเดียวเป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นเลวทราม พราหมณ์พวกเดียวบริสุทธิ์ พวกอื่นที่มีใช้พราหมณ์หาบริสุทธิ์ไม่ พวกพราหมณ์เป็นบุตรที่เกิดจากอุระ เกิดจากปากของพรหม มีกำเนิดมาจากพรหม พรหมเนรมิตขึ้นเป็นทายาทของพรหม ดังนี้ “

“ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ ก็ตามที่ ปรากฏอยู่แล คือ นางพราหมณ์ทั้งหลายของพราหมณ์ มีระดูบ้าง มีครรภ์บ้าง คลอดลูกบ้าง ให้ลูกกินนมอยู่บ้าง อันที่จริงพวกพราหมณ์เหล่านั้น ก็ล้วนแต่เกิดจากช่องคลอดของนางพราหมณ์ทั้งสิ้น แต่พากันอวดอ้างอย่างนี้ว่า พราหมณ์พวกเดียวเป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นเลวทราม พราหมณ์พวกเดียวเป็นวรรณะขาว พวกอื่นเป็นวรรณะดำ

พราหมณ์พวกเดียวบริสุทธิ พวกอื่นที่มีใช้พราหมณ์หาบริสุทธิไม่ พวกพราหมณ์เป็น
บุตรเกิดจากอูระ เกิดจากปากของพรหม มีกำเนิดมาจากพรหม พรหมเนรมิตขึ้น
เป็นทายาทของพรหม เขาเหล่านั้นกล่าวต่อพรหมและพูดเท็จก็จะประสบแต่บาปเป็น
อันมาก” (ที.ปา. 11/114/87-88)

ดังนั้นกษัตริย์ในทัศนะพระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นเพราะคนในสังคมประพฤติดนไม่ดี จึงนำ
มาซึ่งความทุกข์ความเดือดร้อน มาสู่สังคม คนในสังคมจึงต้องการผู้ที่มา ทำหน้าที่ตัดสินลงโทษว่า
กล่าวถึงคนผู้ที่กระทำความผิด โดยการคัดเลือกผู้ที่มีความเหมาะสมมาทำหน้าที่นี้ มีการแบ่งผล
ผลิตบางส่วนให้เป็นค่าตอบแทน ผู้ที่มาทำหน้าที่นี้จึงได้ชื่อว่า มหาชนสมมติ เพราะเหตุที่ประชาชน
พร้อมใจกันเลือกขึ้นมาทำหน้าที่แทนตน ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ซึ่งเป็นมหาชนสมมติกับประชา
ชนอยู่ในรูปของสัญญา กล่าวคือ กษัตริย์จะทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองประชาชน และประชาชนก็จะ
ตอบแทนโดยให้ผลประโยชน์แก่กษัตริย์นั้น ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์จึงทรงไว้ซึ่งอำนาจในนามของมหาชน
เพราะอำนาจของกษัตริย์เป็นอำนาจที่ได้มาจากการยินยอมพร้อมใจของประชาชนที่จะสละอำนาจ
ส่วนบุคคลให้กษัตริย์ กษัตริย์จึงมีอิสระในการใช้อำนาจในการปกครองได้อย่างเต็มที่ เพื่อรักษาความ
ชอบธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม แต่ยังคงอยู่ในการควบคุมดูแลของประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจ เพราะ
ถ้ากษัตริย์ไม่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความยุติธรรมสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน ประชาชนก็
สามารถถอดถอนและหาผู้ที่เหมาะสมกว่าเป็นแทน จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และ
ประชาชนเป็นความสัมพันธ์ทางหน้าที่มากกว่ายอมรับในบุญญาธิการว่า ผู้ปกครองเป็นสมมติเทพ
(ชัยอนันต์ สมุทวณิชย์, 2528 : 21)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ในทัศนะพระพุทธศาสนาความเป็นกษัตริย์ หรือผู้ปกครองนั้น
แม้จะมีอำนาจมากมายเพียงใดก็เป็นเพียงมหาชนสมมติ ความแตกต่างของกษัตริย์กับคนในวรรณะ
อื่น ๆ (ผู้ใต้ปกครอง) นั้นไม่ได้อยู่ที่ความเป็นกษัตริย์ ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นกษัตริย์นั้นถูกประชาชน
สมมติขึ้นเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างหนึ่งต่างหาก หากได้ทำให้ผู้ที่ถูกสมมตินั้นมีคุณค่าพิเศษไปกว่าบุคคล
อื่น ๆ ไม่ โดยเฉพาะการกล่าวถึง ระบบกษัตริย์ที่มาจากการเลือกของประชาชน ข้อตกลงที่เกิดขึ้น
ระหว่างประชาชนกับกษัตริย์ เป็นต้น

สภาพทางการเมือง

ในสมัยนี้ อินเดียแบ่งออกเป็นรัฐเล็ก ๆ หลายรัฐ ในพระไตรปิฎกอังคุตตรนิกาย กล่าวว่า มี 16 รัฐด้วยกัน (อัง.ติก. 20/71/284 – 285) คือ กาสี โกศล อังคะ มคธ วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ ศุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโพชะ ในบรรดารัฐเหล่านี้ มีระบบการปกครองแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง และปกครองด้วยอำนาจที่สมบูรณ์เด็ดขาด รัฐที่มีการปกครองแบบนี้ เช่น รัฐมคธ โกศล วังสะ อวันตี เป็นต้น
2. ระบบสามัคคีธรรม คือ มีการปกครองโดยคณะกษัตริย์ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาปกครอง รัฐที่มีการปกครองแบบนี้ เช่น รัฐวัชชี เป็นต้น

รัฐที่ปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มักเป็นรัฐใหญ่และเข้ารุกรานรัฐเล็ก ๆ เสมอ ทำให้เกิดความเดือดร้อน

สภาพทางการเมืองในสมัยพุทธกาล พระพุทธศาสนามีได้สนับสนุนระบบการปกครองระบบใดระบบหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือระบบสามัคคีธรรม แต่พระพุทธศาสนาได้วางหลักธรรมสำหรับนักปกครองให้ปฏิบัติ เพื่อการปกครองระบบนั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยดี และประสบความสำเร็จในการปกครองเพื่อประโยชน์แก่สังคมและประชาชนได้มากที่สุด

หลักธรรมสำหรับนักปกครองที่จะนำไปปฏิบัตินั้นไม่เหมือนกัน กล่าวคือ

1. สำหรับบ้านเมืองที่ปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระพุทธศาสนาสอนหลักธรรมสำหรับกษัตริย์ที่ดีเรียกว่าทศพิธราชธรรม หรือธรรมของพระราชาและจักรกวัตติวัตร หรือจักรวรรดิวัตร เป็นหลักสำหรับปฏิบัติหน้าที่ต่อพวชน กำหนดภารกิจของกษัตริย์ที่พึงกระทำต่อสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักธรรมสำหรับระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น มีความแตกต่างจากแนวคิดของพราหมณ์ หรือ ฮินดู ที่สอนเรื่องการปกครองโดยมุ่งไปที่ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ยกฐานะของกษัตริย์อยู่สูงเกินมนุษย์ว่าเป็นสมมติเทพ ประชาชนต้องเคารพเชื่อฟังไม่ว่าผิดหรือถูกอยู่เหนือเหตุผล และเหนือกฎหมาย แต่ตามหลักธรรมที่พระพุทธศาสนาสอนนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการปกครองออกจากความมีอำนาจเพื่อความยิ่งใหญ่มาเป็นมีอำนาจเพื่อความสงบสุขของประเทศชาติสอนให้ใช้อำนาจหรือความยิ่งใหญ่เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน อำนาจหรือความยิ่งใหญ่มิใช่จุดมุ่งหมายแต่กลายเป็นอุปกรณ์สำหรับสร้างสรรค์ประโยชน์สุข . หากการปกครองที่เข้มแข็งยาวนาน แต่ปราศจากความร่มเย็นของอาณาประชาราษฎร์ ก็ไม่มีความหมาย

2. สำหรับบ้านเมืองที่ปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรม พุทธศาสนาสอนหลักธรรม ซึ่งเรียกว่า อปริหานิยธรรม แปลว่าธรรมะที่ปฏิบัติแล้วไม่ทำให้เสื่อมมีแต่จะทำให้เจริญอย่างเดียว มี 7 ประการ (ที.ม.10/68/86) คือ

- ประการที่ 1 หมั่นประชุมเนื่องนิตย์
- ประการที่ 2 พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม แล้วก็พร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำ
- ประการที่ 3 ไม่บัญญัติข้อบัญญัติ หรือหลักการใหม่ขึ้นมาทดแทนข้อบัญญัติหรือหลักการเก่าที่ยังใช้ได้อยู่
- ประการที่ 4 เคารพนับถือ รับฟังคำแนะนำของผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์ หรือผู้ที่ควรเคารพ
- ประการที่ 5 ป้องกันหรือให้อารักขาแก่สตรีทั้งหลาย มิให้ถูกข่มเหงรังแก
- ประการที่ 6 เคารพบูชาเจดีย์สถาน ปุชนียสถาน รวมทั้งอนุสาวรีย์ ซึ่งเป็นที่เคารพของประเทศชาติ และประชาชน
- ประการที่ 7 ให้ความอารักขาแก่สมณพราหมณ์ผู้เป็นหลักความประพฤติ และเป็นหลักใจของประชาชน

นี่คือหลักธรรมที่พระพุทธศาสนาได้สั่งสอนเรื่องการเมืองการปกครองแก่พวกกษัตริย์วชิร ซึ่งก่อให้เกิดความพร้อมเพียงสามัคคีกัน มีความมั่นคงแข็งแกร่งเข้าศึกษัดรูเอาชนะได้ยาก ทำให้รัฐมครไม่กล้ายกกองทัพไปรุกรานรัฐวชิร ทั้ง ๆ ที่ มีกองทัพมากมายมหาศาลกว่า

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นได้ว่า ระบบการปกครองไม่สำคัญเท่ากับตัวบุคคลที่ใช้อำนาจ ถึงแม้จะเป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หากผู้ใช้อำนาจเป็นผู้ที่ไม่มีคุณธรรมก็ย่อมจะเป็นกษัตริย์ที่เลวเป็นทรราชย์ ถ้าเป็นระบบคณะบุคคลหากเป็นคณะบุคคลที่ไม่ดีก็จะเป็นแบบพรรคพวกนิยมเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตัวเองปัญหาจึงมีได้อยู่ที่ระบบการปกครองจะเป็นแบบไหน แต่อยู่ที่ว่าบุคคลที่ขึ้นมาใช้อำนาจเป็นใคร ทำให้กลับมาสู่ประเด็นเรื่องคุณสมบัติของบุคคล เป็นหลักไม่ใช่คุณลักษณะของระบบการปกครอง พระพุทธศาสนามีได้มุ่งที่ระบบการเมืองว่าระบบใดดีที่สุด แต่ให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลผู้มีหน้าที่ปกครองมากกว่า กล่าวคือ เมื่อบุคคลเป็นคนดีแล้วไม่ว่าจะปกครองด้วยระบบใดก็ตามก็เป็นระบบที่ดี เป็นการปกครองเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน

จากสภาพทางสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนพุทธกาล กล่าวคือ การยึดถือเรื่องระบบวรรณะว่าเป็นการกำหนดหน้าที่ของบุคคลที่เป็นเบ็ดเสร็จตายตัวจากพระผู้เป็นเจ้าทุกคน ในสังคมจะต้องยึดถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และการยกย่องฐานะของกษัตริย์ว่าเป็นสมมติเทพ ประชาชนจะต้องเคารพเชื่อฟังไม่ว่าถูกหรือผิดอำนาจของกษัตริย์อยู่เหนือเหตุผลและกฎหมาย สภาพทางสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล กล่าวคือ พระพุทธศาสนาไม่ให้ความสำคัญกับระบบวรรณะและให้ความเสมอภาคแก่ทุกคนในสังคม และสอนหลักธรรมสำหรับนักปกครองที่ดี ให้พระราชาทรงเป็นธมมิกราชา เพื่อจะได้ขยายธรรมแทนการขยายอำนาจ คนที่อยู่ในปกครองทั้งหมด ก็จะมีความสุข

2.2 แนวคิดที่ว่าด้วยธมมิกราชาในพระพุทธศาสนา

แนวคิดที่ว่าด้วยธมมิกราชาในพระพุทธศาสนาจะศึกษาเกี่ยวกับ กำเนิดรัฐ การปกครอง และผู้ปกครอง

2.2.1 กำเนิดรัฐ

ตามคติแห่งพระพุทธศาสนา รัฐหรือประเทศเกิดขึ้นเพราะประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมยินยอมพร้อมใจกัน มอบให้บุคคลคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง เป็นผู้ที่เหมาะสมทำหน้าที่เป็นผู้ใช้อำนาจอรัฐ เพื่อประโยชน์และสันติสุขของมหาชน จากข้อความในอัครคัมภีร์สูตรกล่าวถึง การกำเนิดรัฐว่า เมื่อสังคมเติบโตขึ้น มนุษย์มีมากขึ้น ภาวะที่แท้จริงของมนุษย์คือ มนุษย์มีดีมีชั่วก็ปรากฏชัดขึ้น อันเนื่องมาจากความโลภ ความเห็นแก่ตัว และความเกียจคร้าน แม้จะมีการแบ่งปันจับจองทรัพยากรธรรมชาติเป็นทรัพย์สินส่วนตัวแล้วก็ยังมีคนโลภ และเกียจคร้านอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น จึงเกิดการลักขโมยการพุดปด นำไปสู่การทะเลาะวิวาท ทำให้สังคมวุ่นวายระส่ำระสาย ยิ่งไม่มีกฎหมายสังคมยิ่งไม่น่าอยู่และผู้คนต้องได้รับความเดือดร้อน ผู้มีกำลังมากแต่ไร้คุณธรรมก็เบียดเบียนรังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า ในสภาวะนั้นมนุษย์ต้องการความสงบสุข ความเดือดร้อนระส่ำระสายจึงไม่ใช่ความต้องการของมนุษย์ มนุษย์จึงร่วมมือกันหาทางแก้ปัญหา โดยการขอให้ผู้ที่มีความสามารถ เข้มแข็ง ทำหน้าที่ขจัดปัดเป่าปกป้องคุ้มครอง ทรัพย์สิน ไร่นาและชีวิต เป็นผู้ตัดสินในกรณีมีความขัดแย้งในสังคมผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจึงเป็นผู้มีคุณธรรมน่าเลื่อมใส น่าเกรงขามมากกว่าคนอื่น ๆ และประชาชนก็จะตอบแทนการปฏิบัติหน้าที่ของหัวหน้า โดยแบ่งข้าวสาลีให้ ดังนั้นผู้ที่ได้รับเลือกนี้มีฐานะเป็น

หัวหน้า เป็นตำแหน่งมหาชนสมมติ คือเป็นผู้ที่คนทั่วไปสมมติขึ้น เรียกว่า กษัตริย์เพราะเป็นหัวหน้าดูแลเขตหรือที่ทำมาหากิน เรียกว่า ราชา เพราะทำให้เกิดความสุขใจโดยการให้ความเป็นธรรม ดังที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สูตร ความว่า

“ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ชั้นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็ปรึกษากันว่า พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏการพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่าใด บาปกรรมเหล่านั้น เกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย พวกเราควรสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น ดังนั้น ดูก่อนวาสฤๅสและภารทวาชะ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาสัตว์ที่สวยามกว่า น่าดูชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคน แล้วจึงแจ้งเรื่องนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญมาเกิดพ่อคุณขอพ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียนจงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่พ่อ ดูก่อน วาสฤๅสและภารทวาชะสัตว์ผู้นั้น แลรับคำของสัตว์เหล่านั้น จึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นเฉลี่ยแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้า”

“ดูก่อนวาสฤๅสและภารทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติดังนี้แล อักษรที่ว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก”
(ที่ ป.า.11/1130/100-101)

จะเห็นได้ว่า รัฐตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มิได้เป็นรูปแบบเทวสิทธิ์ตามแนวคิดของพวกพราหมณ์ ที่ถือว่ารัฐเกิดขึ้นจากพระผู้เป็นเจ้า แต่เป็นรูปแบบสัญญาประชาคมที่เกิดขึ้นจากประชาชนพร้อมใจกันมอบอำนาจให้แก่ผู้ปกครองแต่มีสัญญาว่าผู้ปกครองจะต้องปกครองโดยธรรมแล้วประชาชนจะแบ่งผลประโยชน์ให้

การที่พระพุทธศาสนาทรงแสดงอัครคัมภีร์สูตรก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของรัฐ และการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์และสังคมเป็นเรื่องของธรรมชาติ สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลตามธรรม

ชาติ มิได้เป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ คือ เป็นการกำหนดของพระผู้เป็นเจ้าอย่างที่พวกพราหมณ์อ้างกัน นั้นก็เพราะว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญแก่วรรณะและเชื้อชาติ แต่พระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่า แม้เรื่องวรรณะก็เกิดจากการแบ่งหน้าที่กันตามความจำเป็นในสังคม การประพฤติปฏิบัติของบุคคลสามารถเปลี่ยนวรรณะได้ เช่น ศูทรหากปฏิบัติธรรมก็มีฐานะเท่าพราหมณ์ ส่วนพราหมณ์หากทำ ความผิดก็มีฐานะเป็นโจร ดังนั้น จึงไม่ควรใช้วรรณะเป็นข้อกำหนดความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเห็นว่า บุคคลมีความเท่าเทียมกันในความเป็นคน ในโอกาสที่จะปฏิบัติธรรมและทำอาชีพต่าง ๆ ศาสนาก็ดี รัฐก็ดี ไม่พึงกำหนดให้บุคคลแตกต่างกัน ความแตกต่างของบุคคลอยู่ที่กรรมหรือการกระทำของแต่ละคน สิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมจากรัฐ สิทธิที่จะไม่ถูกละเมิดในด้านร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินต้องมีเสมอกัน มิใช่แตกต่างกันไปตามวรรณะ ดังที่พวกพราหมณ์ยึดถือ บุคคลเกิดมาต่ำแต่ทำตนให้อยู่ในฐานะสูงชันก็ได้ เกิดมาสูงแล้วทำตนให้ต่ำลงได้ จึงต้องตัดสินใจจากการกระทำของบุคคลเสมอกันมิใช่เปลี่ยนแปลงไปตามฐานะของบุคคล

2.2.2 การปกครอง

การปกครองตามทัศนะของศาสนาพราหมณ์เป็นการทำตามความต้องการของพระผู้เป็นเจ้า อำนาจอันชอบธรรมในการปกครอง มาจากพระผู้เป็นเจ้า ที่อวตารลงมาทำหน้าที่ปกครองมนุษย์ ดังนั้น การปกครองของกษัตริย์ต้องยึดลักษณะต่าง ๆ ของเทพเจ้า จึงเป็นการปกครองที่ดีที่ถูกต้องเพราะกษัตริย์มีฐานะอันสูงส่ง มิใช่เพราะพระผู้เป็นเจ้ามอบอำนาจให้เท่านั้น แต่เพราะกษัตริย์มีธรรมชาติแห่งเทพ หรือมีองค์ประกอบแห่งเทพอยู่ในพระองค์

*“พระราชาทรงเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในร่างกายมนุษย์ นั่นคือพระวรกาย
ทุกส่วนของพระราชา อันพระผู้เป็นเจ้าสร้างแทนจำนวนมากอาศัยอยู่ในองค์
พระราชา” (กรูณา กุศลาสัย แปล; 2515 : 99)*

แต่ในทัศนะพระพุทธศาสนา การปกครองรัฐเป็นการปกครองโดยมนุษย์ ที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชนให้มาทำหน้าที่ในการปกครอง ผู้ปกครองมิใช่เป็นเทวราช ดังที่กล่าวแล้ว แต่เป็นเพียงมนุษย์ที่ได้รับมอบอำนาจให้ปกครองในลักษณะของสัญญาประชาคมที่ประชาชนพร้อมใจกันมอบ

อำนาจให้ผู้ปกครองก็จริง แต่มีพันธะสัญญาว่าผู้ปกครองจะต้องปกครองโดยธรรมและประชาชนจะแบ่งผลประโยชน์ให้ ดังข้อความที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ยูสุตร ความว่า

“อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจะแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้ ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาสัตว์ที่สวยามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคนแล้วจึงแจ้งเรื่องนี้ว่า ข้าแต่สัตว์ผู้เจริญ มาเถิดพ่อคุณ ขอพ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่พ่อ ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแลรับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว จึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้านั้น”
(ที.ปา. 11/130/100-101)

การที่พระพุทธศาสนาทรงแสดงอัครคัมภีร์ยูสุตร ก็เพื่อชี้ให้เห็นการเกิดขึ้นของมนุษย์และสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มิได้เป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ คือ เป็นการกำหนดของเทพเจ้าตามการอธิบายของศาสนาพราหมณ์

สภาพธรรมชาติ ตามที่อธิบายในอัครคัมภีร์ยูสุตรเดิมที เป็นสภาวะที่สงบสุข ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีการแก่งแย่งกัน เพราะมีความอุดมสมบูรณ์แม้จะมีความขัดแย้งกันขึ้นในชั้นแรกก็ได้มีการทำร้ายลงโทษกัน ต่อมาเมื่อมีการประพาศิติดบ่อยครั้งขึ้น จึงมีการลงโทษกันเอง การลงโทษเช่นนี้ไม่มีกฎเกณฑ์ จึงหาความชอบธรรมไม่ได้ ความต้องการที่จะมีระเบียบการปกครอง มีผู้ปกครองจึงเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตของคนในสังคม โดยผู้ปกครองได้รับคำตอบแทนในการปฏิบัติหน้าที่ ดังที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ยูสุตรตอนหนึ่ง ความว่า

“ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ ครั้นนั้นแล พวกสัตว์ชั้นผู้ใหญ่จึงประชุมกันครั้นแล้ว ต่างก็ปรึกษาหารือกันว่า พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ
 ในเพราะบาปกรรมเหล่านี้ บาปกรรมเหล่านั้นเกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย
 อย่างกระนั้นเลย พวกเราควรสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้
 โดยชอบ ให้เป็นผู้ติเตียนผู้ที่ควรติเตียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้จับไล่ ผู้ที่ควรจับไล่
 ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น ดังนี้ ดูก่อนวาเสฏฐะ
 และการทวาชะ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาสัตว์สัตว์ที่สวयงามกว่า
 น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่าและน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคนแล้วจึงแจ้งเรื่อง
 นี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญมาเถิดพ่อ ขอพ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียน
 ผู้ที่ควรติเตียน จงจับไล่ผู้ที่ควรจับไล่ได้โดยชอบเถิดส่วนพวกข้าพเจ้าจักเฉลี่ยกัน
 แบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่พ่อ ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแลรับคำของ
 สัตว์เหล่านั้นแล้ว จึ่งว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จับไล่ผู้ที่ควร
 จับไล่ได้โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้านั้น"
 (ที.ปา.11/130/101)

หัวหน้าผู้ทำหน้าที่ว่ากล่าวตักเตือน และลงโทษผู้กระทำความผิดจะได้รับส่วนแบ่งผลผลิต
 จากคนในสังคม จึงเรียกว่า มหาชนสมมติ คือ ผู้ที่คนทั่วไปสมมติขึ้นเรียกว่า กษัตริย์ เพราะเป็นหัวหน้า
 ดูแลเขตหรือที่หากินเรียกว่า ราชอาณาจักร เพราะทำให้เกิดความสุขใจโดยการให้ความเป็นธรรม ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่
 เหล่านี้จะต้องทำให้ประชาชนพึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง และการทำให้ประชาชนพึง
 พอใจนั้นก็ต้อง มีกฎ มีระเบียบ มีกติกา ซึ่งกฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มา มีใช่พระ
 ผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา ดังนั้น ภาวะของการเป็นผู้นำในทางการเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไป
 ซึ่งพระพุทธศาสนาต้องการเสนอกรอบความคิดทางการเมืองใหม่เพราะกรอบความคิดทางการเมือง
 เดิมเป็นปัญหา กล่าวคือ จากสภาพทางสังคมที่มีการยึดถือเรื่องวรรณะ ทำให้เกิดการสร้างกรอบ
 กำหนดหน้าที่ ที่เบ็ดเสร็จตายตัวจากพระผู้เป็นเจ้า ทำให้คนเหลื่อมล้ำกันตั้งแต่เกิด แต่พระพุทธ
 ศาสนาไม่ให้ความสำคัญแก่วรรณะ และชี้ให้เห็นว่าเรื่องวรรณะเกิดจากการแบ่งหน้าที่กันตามความ
 จำเป็นในสังคม การประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมสามารถเปลี่ยนวรรณะได้ เช่น สุทรที่ปฏิบัติธรรม
 ก็มีฐานะเท่ากับพราหมณ์ ส่วนพราหมณ์หากทำความผิดก็มีฐานะเป็นโจร จึงไม่ควรใช้วรรณะเป็นข้อ
 กำหนดความแตกต่างระหว่างบุคคล แต่ควรตัดสินคนจากการกระทำของบุคคล ส่วนสภาพทางการเมือง

เมืองที่มีระบบการปกครองอยู่ 2 แบบ คือ ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบบสามัคคีธรรม ซึ่งไม่ว่าการปกครองจะเป็นระบบใด หากผู้ปกครองเป็นผู้มีคุณธรรมก็เป็นระบบการปกครองที่ดีทั้งสิ้น

ดังนั้น การปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา จึงเป็นการปกครองโดยยึดหลักธรรมาธิปไตย หมายความว่า ผู้ปกครองต้องถือธรรมเป็นใหญ่ในการปกครอง คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และเหตุผลเป็นใหญ่ การกระทำใด ๆ หลังจากได้พิจารณาไตร่ตรองข้อเท็จจริงและเหตุผลตามที่ได้รับฟังมาอย่างกว้างขวาง พิจารณาคำที่พูดเต็มขีดขั้นแห่งสติปัญญา มองเห็นด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าเป็นไปด้วยความชอบธรรม เพื่อความดีงาม เพื่อประโยชน์ของประเทศและประชาชน ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ เป็นต้น ผู้ปกครองที่ยึดหลักการปกครองโดยธรรมจึงได้ชื่อว่า ธัมมิกราชา

2.2.3 ผู้ปกครอง

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงที่มาของผู้ปกครองไว้ว่า ในสมัยแรก ๆ ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ มีความเป็นอยู่อย่างขาดระเบียบวินัยแก่งแย่งแข่งขันกัน โดยการเหยียดผิวบ้าง ลักขโมยบ้าง และในที่สุดก็เกิดการทำร้ายจนเกิดความเดือดร้อนกันทั่วหน้า จึงตกลงกันเลือกผู้ปกครอง เพื่อมาทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่ในการตัดสินคดีและลงโทษผู้กระทำความผิด โดยที่คนในสังคมจะพากันแบ่งทรัพย์สิน (ข้าวสาลี) เป็นค่าตอบแทนในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ปกครองในสมัยนั้นจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ดังข้อความที่ปรากฏในอรรถกถาญายสูตร ความว่า

“ดูก่อนวาเสฏฐะและภราทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ
ดังนี้แล อักษรที่ว่า มหาชนสมมติ จึงอุปบัติขึ้นเป็นอันดับแรกเพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า
เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินทั้งหลาย ดังนี้แลอักษรว่า กษัตริย์ กษัตริย์จึงอุปบัติขึ้นเป็น
อันดับที่สองเพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจโดยธรรม ดังนี้แล อักษร
ว่า ราชา ราชาจึงอุปบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม”

“ดูก่อนวาเสฏฐะ และภราทวาชะ ด้วยประการดังนี้ การบังเกิดขึ้นแห่งพวก
กษัตริย์นั้นมีขึ้นได้เพราะอักษรที่รู้กันว่าเป็นของเก่า เป็นของด้อยอย่างนี้แล เรื่องของ
สัตว์เหล่านั้นจะต่างกันหรือเหมือนกัน จะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็เพราะธรรม

เท่านั้น นอกจากธรรมไปหาไม่มี ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ ความจริงธรรม
เท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในที่ประชุม ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายหน้า”
(ที. ปา. 11/131/101)

ลักษณะ 3 ประการของผู้ปกครอง คือ

1. ชื่อว่า มหาชนสมมติ เพราะทรงถูกมหาชนสมมติขึ้น
2. ชื่อว่า กษัตริย์ เพราะทรงเป็นใหญ่แห่งเขต (นา) แคว้นทั้งหลาย
3. ชื่อว่า ราชา เพราะทรงทำให้เกิดความยินดีแก่หมู่ชนเหล่าอื่นโดยชอบธรรม

จากข้อความที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ผู้ปกครองเกิดขึ้นจากความจำเป็นทางสังคมทำ
หน้าที่ ดูแล ค้ำครอง รักษาความสงบเรียบร้อยและระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อสร้างสรร
สังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ผู้ที่ได้รับมอบหมายจากคนทั้งปวง ให้มาทำหน้าที่นี้จึงได้ชื่อว่า มหาชนสมมติ
หมายถึง เป็นตัวแทนของประชาชน หรือผู้ที่ประชาชนมอบอำนาจให้ ซึ่งมหาชนสมมติ จะต้องทำ
หน้าที่ว่ากล่าวตักเตือน ปกป้อง ค้ำครอง ตัดสินข้อขัดแย้งในชุมชน ลงโทษขับไล่ผู้มีความผิดโดยชอบ
ธรรม เพื่อความสงบสุขของชุมชนนั้น ดังนั้น ผู้ที่จะมาเป็นมหาชนสมมติได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม
น่าเลื่อมใสเกรงขาม มากกว่าคนอื่น ๆ และประชาชนก็จะตอบแทนการปฏิบัติหน้าที่ของหัวหน้าโดย
แบ่งข้าวสาลีให้ ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างมหาชนสมมติกับประชาชนผู้ได้ปกครอง จึงไม่ได้อยู่ที่
ชาติกำเนิด หรือบุญญาภิหารอื่นใดของผู้ปกครองแต่แตกต่างกันตรงที่มีคุณธรรมมากกว่าคนอื่น ๆ
ดังข้อความที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ว่า

“การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้นมีขึ้นได้ เพราะอัครที่รู้กันว่าเป็นของดี
เป็นของโบราณอย่างนี้แล เรื่องของสัตว์เหล่านั้นจะต่างกันหรือเหมือนกัน จะไม่
ต่างกันหรือไม่เหมือนกันก็ด้วยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่หนีออกไปจากธรรม”
(ที.ปา.11/131/101)

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองซึ่งเป็นมหาชนสมมติจึงอยู่ในรูปของพันธสัญญา กล่าวคือ
มหาชนสมมติจะทำหน้าที่ปกป้องค้ำครองประชาชน และประชาชนก็จะตอบแทนโดยการให้
ผลประโยชน์แก่มหาชนสมมติ เห็นได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในทางหน้าที่ มากกว่าการยอมรับใน

บุญญาธิการว่าผู้ปกครองเป็นสมมติเทพ นอกจากนี้มหาชนสมมติยังได้รับการขนานนามอีกนามหนึ่งว่า "กษัตริย์" ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในนา เจ้าแห่งนา หรือผู้ที่ชนทั้งหลายแบ่งข้าวสาละให้เป็นการตอบแทน ต่อมา หากผู้ที่ได้เป็นกษัตริย์ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรม ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข จนเป็นที่พึงพอใจของคนในสังคม คนเหล่านั้นก็จะพากันยกย่อง โดยพากันขนานนามใหม่ว่า "ราชา" หมายถึงผู้ที่ยังชนทั้งหลายให้สุขใจได้โดยธรรม

ธัมมิกราชา จึงมิใช่การกำหนดบุคคลที่เป็นผู้ปกครองโดยโคตรสกุล แต่กำหนดโดยภารกิจ และคุณสมบัติของบุคคลที่เหมาะสมกับการปฏิบัติภารกิจนั้น

2.3 ความหมายของธัมมิกราชา

2.3.1 ความหมายของคำว่า "ราชา"

ในคัมภีร์อรรถกถา จักกวัตติสูตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530 :36) ได้ให้ความหมายของคำว่า ราชา ดังนี้ "ราชา" หมายถึง ทำให้ประชาชนรักด้วยสังคหวัตถุ 4

สังคหวัตถุ 4 คือ การปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือ หลักธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี มี 4 ประการ (ที.ปา.11/140/167) คือ

1. ทาน หมายถึง การให้ คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ให้คำแนะนำสั่งสอน
2. ปิยวาจา หมายถึง วาจาอันเป็นที่รัก คือ การกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุมีผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจสมานสามัคคีเกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
3. อุตตจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวายเป็นช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4. สมานัตตา หมายถึง ความมีตนเสมอ คือ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุข ทุกข์คือร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2536 : 251) ได้ให้ความหมายของคำว่า ราชา ไว้ว่า

"ราชา" หมายถึง ผู้ที่ยังชนทั้งหลายให้อิ่มเอมใจ หรือผู้ที่ทำให้ผู้อื่นมีความสุข

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 699) ได้ให้ความหมายของคำว่า ราชา ไว้ว่า "ราชา" หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน , กษัตริย์

ดังนั้นคำว่า ราชา จึงหมายถึง กษัตริย์ที่ประชาชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยธรรม ซึ่งการที่ราชาจะทำให้ประชาชนนิยมชมชอบได้นั้น ราชาจะต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะของกษัตริย์ คำว่า กษัตริย์ในความหมายเดิม หมายถึง บุคคลที่อยู่ในวาระที่สอง คือวาระกษัตริย์ มีหน้าที่คือ ให้ความปกป้องคุ้มครองประชาชน และแก้ไขข้อพิพาทให้แก่ประชาชนในสังคม นอกจากนี้กษัตริย์ยังหมายถึง ผู้เป็นใหญ่แห่งนา เจ้าแห่งนา ผู้ที่ชนทั้งหลายแบ่งข้าวสาส์ให้เป็นการตอบแทน กล่าวคือ กษัตริย์ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินเพราะเป็นใหญ่ในแผ่นดินและเป็นเจ้าแห่งแผ่นดิน จึงมีหน้าที่ในการแบ่งส่นปันส่วนพื้นที่ให้ประชาชนได้ทำมาหากินได้ประกอบอาชีพต่าง ๆ กษัตริย์ในความหมายที่กล่าวมาจึงมิได้เป็นผู้ที่มีอำนาจบุญญาธิการแบบสมมติเทพ แต่เป็นผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากมหาชนให้มาปฏิบัติหน้าที่ ดังนี้

1. ให้ความปกป้องคุ้มครองประชาชนให้สามารถมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัยและมีความสุข
2. แก้ไขข้อพิพาทให้แก่ประชาชนในสังคม
3. แบ่งส่นปันส่วนพื้นที่ให้ประชาชนได้ประกอบอาชีพ

อย่างไรก็ตาม กษัตริย์อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ตี่มากน้อยต่างกัน กษัตริย์บางคนอาจกดขี่ ช่มเห่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน จึงมีคำหนึ่งคือคำว่า ราชา หมายถึง กษัตริย์ที่ประชาชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ให้โดยธรรม ดังนั้น กษัตริย์ที่ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรม ทำให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อยจนเป็นที่พอใจของประชาชน ประชาชนก็จะพากันยกย่องสรรเสริญ พากันขนานนามใหม่ว่า "ราชา" ส่วนกษัตริย์ที่มิได้ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรม ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนก็จะไม่ได้รับการขนานนามนี้ การยกย่อง กษัตริย์ให้เป็น ราชาคัลลยกับการถวายพระนาม "มหาราช" ต่อท้ายพระมหา กษัตริย์ไทย ประชาชนจะถวายพระนามต่อท้ายพระนามพระมหากษัตริย์ ก็ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองอย่างมากจนประชาชนชื่นชม เช่น พระนเรศวรมหาราช พระปิยมหาราช เป็นต้น

2.3.2 . ความหมายของ ธัมมิกราชา

ธัมมิกราชา มาจากคำ 2 คำ คือ คำว่า ธัมมิกะ และ ราชา

ธัมมิกะ ในคัมภีร์อรรถกถา จักรกัตติสูตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530 : 36) หมายถึง มีธรรม ธรรม ในที่นี้ หมายถึง คุณธรรม ความดี พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2536 : 105) ราชา หมายถึง กษัตริย์ที่ปวงชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่โดยธรรม ดังนั้น คำว่า ธัมมิกราชา จึงหมายถึง ราชารู้ทรงธรรม หรือ ราชารู้ใช้ธรรมในการปกครอง ในทางพระพุทธศาสนา ผู้ปกครองที่ได้ชื่อว่า ธัมมิกราชา นั้นจะต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะราชา คือ การปฏิบัติหน้าที่โดยธรรม จนประชาชนพึงพอใจแล้ว ราชาก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม เพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นธัมมิกราชา หลักธรรมเหล่านั้นได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิธรรม ราชสังคหัตถ์

ทศพิธราชธรรม คือ ธรรมสำหรับพระราชาพึงยึดถือปฏิบัติเพื่อความเจริญรุ่งเรือง และความสงบสุขของรัฐ และประชาชน มี 10 ประการ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2535 : 18 – 20) ได้แก่

1. ทาน หมายถึง การให้สิ่งของหรือวัตถุภายนอกโดยต้องมีผู้รับโดยตรง เป็นการให้ที่ไม่คิดจะเอากลับคืน เช่น ให้ข้าวปลาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ให้กำลังกาย เช่น ช่วยขนทรายกระทำในกิจการงานต่าง ๆ ให้กำลังวาจา เช่น ช่วยพูดให้เกิดกำลังใจเพื่อกิจการงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ให้กำลังความคิด คือ ช่วยแนะนำในกิจการงานต่าง ๆ ให้กำลังปัญญา คือ ให้ความรู้เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้

ผู้ที่เป็นผู้ปกครอง จึงต้องเป็นผู้มีจิตเมตตา กรุณา สามารถสละทรัพย์สินเงินทองข้าวปลาอาหาร ฯลฯ เพื่อสงเคราะห์ด้วยการให้การศึกษา ให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตัวเอง นับว่าเป็นการแก้ปัญหาในระยะยาว

2. ศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม คือ เว้นจากความประพฤติชั่วทั้งกายและวาจา มีความประพฤติที่ดีงามในด้านการปกครอง ศีลยังรวมถึงการปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีที่ดีงามทั้งปวง ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ศีล 5 เป็นอย่างต่ำ ถ้าผู้ปกครองไม่ดำรงตนอยู่ในศีล ย่อมประพฤติ ทุกจริต ข้ออาชญากรรมทั้งหลาย ทำให้ประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองได้รับความเดือดร้อน อาจเป็นผลทำให้ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองกลายเป็นคนชั่วร้าย ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่สังคม

ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นผู้มีศีล มีคุณธรรมหมั่นเข้าวัดถือศีลฟังเทศน์อยู่เสมอแล้ว ประชาชนก็จะเป็นผู้มีศีลไปด้วย แต่ถ้าหากผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม ประพฤติตนเลวทรามต่ำช้าแล้ว จะไปอบรมสั่งสอนให้ประชาชนให้มีศีลธรรมได้อย่างไร

3. **ปริจาคะ** หมายถึง การเสียสละความสุขความสำราญส่วนตัว เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เป็นการสละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยกว่า แลกกว่า เพื่อสิ่งที่มีประโยชน์ใหญ่กว่า กว้างกว่า เพื่อบรรเทาความตระหนี่ ดังพุทธสุภาษิตว่า “ผู้มีปัญญา เมื่อเห็นสุขไพฑูริย์ พึงสละสุขพองประมาณเสีย” และ “พึงสละทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ อันประเสริฐเพื่อรักษาชีวิต และพึงสละทรัพย์ อวัยวะ แม้กระทั่งชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ”

ผู้ปกครองจึงต้องเป็นนักเสียสละ ต้องยอมสละความสุขส่วนตัวเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองของตน อย่าทำให้ประชาชนผิดหวัง เมื่อประชาชนได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ก็ต้องไปปลอบไปให้กำลังใจ ไปร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเขา ไม่ปล่อยให้ประชาชนต้องเผชิญกับความทุกข์ความเดือดร้อนเพียงลำพัง ส่วนผู้ปกครองเที่ยวแสวงหาความสุขความสำราญ โดยไม่ได้มีความอนุเคราะห์สนใจใด ๆ

4. **อาชชวะ** หมายถึง ความเป็นผู้มีศีลธรรม คือ ซื่อตรงต่อตนเอง ต่อหน้าที่ และต่อประชาชน ผู้อยู่ใต้ปกครองไม่มีลัทธิผลประโยชน์ ไม่มีมารยาทไทย ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้ปกครองด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต มีความจริงใจและจริงใจต่อประชาชนไม่หลอกลวงประชาชน

5. **มัททวะ** หมายถึง ความอ่อนโยน คือ ความเป็นผู้มีอัธยาศัยสุภาพอ่อนโยน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งกระด้างหยาบคาย ไม่ถือเนื้อถือตัวมีความสง่างามอันเกิดจากกิจการที่สุภาพนุ่มนวล

ลักษณะของความอ่อนโยนนี้มีทั้งความอ่อนโยนภายนอกและภายใน ความอ่อนโยนภายนอก คือ ความเป็นผู้มีกิริยามารยาทสุภาพอ่อนโยน อ่อนน้อมต่อบุคคลที่มาเกี่ยวข้อง ด้วยเป็นการสร้างสรรค์ความรักความสามัคคี ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน สังคมและในประเทศชาติ ส่วนความอ่อนโยนภายใน คือ ความมีจิตใจอ่อนโยนเป็นจิตที่ได้รับการอบรมฝึกฝนมาดีแล้ว พร้อมทั้งจะทำหน้าที่รับใช้ประชาชนด้วยความเต็มอกเต็มใจ ความอ่อนโยนหรือความอ่อนน้อมถ่อมตนนี้นับเป็น “มงคลอันสูงสุด ประการหนึ่งในมงคล 38 ประการ” ผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน ย่อมไม่เป็นคนมีทิฐิมานะอวดดีถือดี มีความอ่อนโยนไปตามเหตุผล มีสัมมาคารวะอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ผู้เจริญ อ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอ

กันและกันว่า วางตนสม่ำเสมอไม่เย่อหยิ่งกระด้างดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่นด้วยอำนาจแห่งมานะ คือ ความถือตัวเพราะชาติ โคตร ยศ ทรัพย์ เป็นต้น

ผู้ปกครองหากมีอัธยาศัยอ่อนโยนอ่อนน้อมถ่อมตนก็ย่อมเป็นที่รักของประชาชน และเมื่อประชาชนมีความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง ก็ย่อมทำให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง ดำเนินไปอย่างมีเสถียรภาพและมีเอกภาพ

6. ตบะ หมายถึง ความเพียรเพื่อกำจัดกิเลสตัณหา มิให้เข้ามามีอำนาจครอบงำจิตใจ สามารถระบียบยับยั้งข่มใจไม่ให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขความสำราญจนเกินไป มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สม่ำเสมอไม่สั่นตัว มุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สำเร็จบริบูรณ์ มีคุณสมบัติที่จะเผาผลาญกิเลสและความชั่วโดยประการทั้งปวง ในลัทธิพราหมณ์ถือว่า “ตบะของกษัตริย์หรือนักปกครองนั้นได้แก่ การคุมครองไฟฟ้าประชาชน” (สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วชิรญาณวงศ์, 2516 : 21) ให้พ้นจากภัยภยันตรายความทุกข์ยากความลำบากทั้งมวล ดังนั้น ผู้ปกครองจึงต้องเป็นผู้มีตบะ คือความตั้งใจที่จะกำจัดความเกียจคร้านและการทำผิดหน้าที่ทั้งหลายและมุ่งปฏิบัติหน้าที่ที่พึงกระทำ ให้สม่ำเสมอและมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้น ผู้ปกครองที่มีตบะจึงจะเป็นผู้ที่สง่าเป็นที่น่ายำเกรง ผู้ปกครองจึงต้องทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนโดยไม่เกียจคร้านหรือย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งสิ้น ดังที่ พุทธทาสภิกขุ (2531 : 109) กล่าวว่า

“ภาษาชาวบ้าน คำว่า ตบะ หมายความว่า ความน่ากลัว ความมีอำนาจ ความเป็นเหตุให้ใช้กับคนภายนอก จนเกิดบุคคลที่เรียกกันว่า ทูราช แต่ถ้าในภาษาธรรมก็แปลตบะ เป็นคุณธรรมเครื่องเผากิเลสใช้ในภายในเผาสสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในจิตใจ ทำให้เกิดพระราชที่เรียก อัมมิกราช”

7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ คือ กิริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏตลอดจนไม่พยาบาทมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จะต้องลงโทษผู้กระทำความผิดก็ทำตามเหตุผล ไม่ทำด้วยอำนาจของความโกรธ ความไม่โกรธจะเกิดขึ้นได้เพราะมีความเมตตาประจักษ์ใจไว้คอยระวังความโกรธความขุ่นเคือง ผู้ปกครอง เมื่อแสดงความโกรธออกมาให้ปรากฏ ก็แสดงว่าตนเองลู่อ่อนอำนาจของความโกรธ กิริยาที่แสดงความโกรธออกมานั้นย่อมทำให้เสียบุคลิกภาพ ดูไม่งามน่าเกลียดน่าชัง ทำให้ประชาชนผู้ได้ปกครองที่พบเห็นเสื่อมศรัทธาจนกระทั่งหมดความศรัทธาในตัวผู้ปกครองในที่สุด

8. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน คือไม่ก่อความทุกข์ยากแก่ตนเองและผู้อื่น ได้แก่ ไม่กระทำตนเองให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่บีบบังคับกดขี่ประชาชนให้ได้รับความเดือดร้อน เช่น ไม่เก็บภาษีอย่างขูดรีด รวมทั้งไม่เบียดเบียนสัตว์ต่าง ๆ เพราะเห็นเป็นความสนุกของตนเอง ไม่หลงในอำนาจ อันจะทำให้ขาดความเมตตา และไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษแก่ประชาชนเพราะความอาฆาต ความเกลียดความชิงส่วนตัว

ผู้ปกครองจึงต้องมีความเมตตากรุณาต่อประชาชนและสัตว์ต่าง ๆ ไม่ต้องการที่จะก่อให้เกิดความทุกข์ และความเดือดร้อนให้แก่ใคร ไม่เบียดเบียนประชาชนให้ได้รับความลำบาก แม้ต้องเก็บภาษีอากรเพื่อนำมาบำรุงประเทศ ก็ไม่ถึงกับขูดรีดจนประชาชนทนไม่ไหว

9. ขันติ หมายถึง ความอดทน คือ ความอดทนต่อความยาก ความลำบากตรากตรำ แม้จะมีภาระหน้าที่ หรือมีการงานยุ่งยากเพียงใดก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกยั่วยุย เอี้ยหยัน หรือเหยียดหยาม กระแทกกระเทียบ เปรียบเปรย เสียดสี ถากถาง เพียงใดก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้ง หน้าที่อุดมคติ อุดมการณ์อันชอบธรรมต้องรู้จักอดทนและรอบคอบ รวมทั้งอดทนต่อความโลภ ความอยากได้ อดทนต่อความโกรธเคือง จนถึงพยาบาทมุ่งร้าย อดทนต่อความหลงมกมาย เมื่อมีอารมณ์มายั่วให้อยากได้ อยากล้างผลาญ อยากเบียดเบียน ก็อดทนไม่แสดงความชั่วร้ายทั้งทางกาย ทางวาจาออกไป เป็นต้น อดทนต่อความทุกข์ยาก อดทนต่อคำพูดที่มีผู้กล่าวชั่วไม่เป็นที่พอใจ ยิ่งเป็นผู้ปกครองก็ต้องอดทนต่อความโง่งของผู้ใต้ปกครองด้วยเพราะผู้ใต้ปกครองที่เป็นคนโง่งเขลาเบาปัญญาไร้ความสามารถมักจะทำอะไรที่ก่อให้เกิดปัญหาอยู่เสมอ ผู้ปกครองจึงต้องมีขันติ คือความอดทน ยิ่งมีตำแหน่งสูงมากเพียงใด ยิ่งต้องมีความอดทนมากเท่านั้น

10. อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่คลาดธรรม คือความไม่บกพร่องในคุณธรรม ไม่ปฏิบัติให้ผิดไปจากแนวทางแห่งความถูกต้อง รู้จักวางตนให้ตั้งมั่นในธรรม มีจิตใจมั่นคง ไม่เอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำไม่ว่าดีหรือร้าย หรือเพราะลาภสักการะ หรืออารมณ์ที่ชอบใจและไม่ชอบใจใด ๆ มีจิตใจที่ยึดมั่นในคัมภีร์กฎหมายหลักปกครองประเทศ ตลอดจนระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงามมิให้คลาดเคลื่อนไปจากคุณธรรม

เมื่อผู้ปกครอง รู้ว่าสิ่งที่ทำลงไปนั้นผิดพลาดก็ไม่ผิดทำ ไม่ดีร้อนทำทั้ง ๆ รู้ว่าผิด ไม่ว่าจะผิดจากข้อที่ถูกที่ควร เช่น ผิดจากความยุติธรรม ความเป็นธรรมหรือผิดจากปกติ เช่น เมื่อประสบกับความเจริญ ความเสื่อม ก็รักษาอาการทางกาย วาจา ใจไม่ให้ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ยินดียินร้าย ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองทำผิดด้วยอำนาจอคติความลำเอียงเพราะรัก เพราะชัง เพราะเกลียดหรือเพราะหลงก็ตาม

ผู้อยู่ได้ปกครอง หรือประชาชนย่อมได้รับความเดือดร้อนเพราะฉะนั้นผู้ปกครองจึงต้องมีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยธรรม มุ่งความถูกต้องเป็นหลัก มีความรับผิดชอบสูง พยายามปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และต้องแนะนำสั่งสอนผู้อยู่ได้ปกครอง และประชาชนให้ประพฤติตามด้วย
ทศพิธราชธรรม ทั้ง 10 ข้อนี้ มีปรากฏอยู่ในมหาหังสชาดก ความว่า

“ดูก่อนพญาหงส์ เราพิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่ในธรรม 10 ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวต่อปรโลก คือ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความไม่พิโรธ เราเห็นกุศลกรรมเหล่านี้ ดำรงอยู่แล้วในตน แต่นั่นปิติและโสมนัสมิใช่น้อยย่อมเกิดขึ้นแก่เรา ก็สมุทหงส์นี้ ไม่ทันคิดถึงคุณสมบัติของเราไม่ทราบความประทุษร้ายแห่งจิต จึงเปล่งวาจาอันหยาบคาย ย่อมกล่าวโทษที่ไม่มีอยู่ในเรา คำของสมุทหงส์นี้ย่อมไม่เป็นเหมือนคำของคนมีปัญญา” (ขุ. ชา 28/674-678/87)

จักรวรรดิวัตร คือหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ 5 ประการ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2535 : 21- 22) คือ

1. ธรรมาธิปไตย คือ ปกครองแผ่นดินโดยธรรม หมายถึง การยึดหลักธรรม ยึดหลักแห่งความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ และถือเอาตามที่ได้คิด ได้วิเคราะห์พิจารณาอย่างเต็มความสามารถ สติปัญญาของตนจะวินิจฉัยได้และอย่างใจกว้างที่สุด รับฟังข้อเท็จจริง ความคิดเห็นและเหตุผลต่าง ๆ อย่างเที่ยงตรงและเป็นธรรมอย่างที่สุด เมื่อเห็นว่าสิ่งใดจริง ถูกต้อง ดีงาม จึงตัดสินใจตามนั้นหากผู้ปกครองยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการปกครอง ก็จะมุ่งหมายกระทำการเพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชนอย่างเต็มความสามารถ การยอมกระทำความเสี่ยงส่วนใหญ่ เพราะได้พิจารณาตามหลักการ ตามกติกากฎระเบียบแล้วเห็นว่า การใดเป็นไปเพื่อผลดีต่อประชาชนอย่างแน่นอน ก็กระทำการงานนั้น แต่หากกระทำการสิ่งใดซึ่งได้รับความนิยมนจากประชาชนแต่ได้พิจารณาด้วยสติปัญญา และเหตุผลว่าจะไม่เป็นไปเพื่อผลดีต่อประชาชนอย่างแท้จริงก็จะไม่กระทำการนั้นแต่อาจยอมตามประชาชนได้ แต่ต้องประกาศให้ประชาชนได้รับรู้ความบริสุทธิ์ความจริงใจของตนหากเสี่ยงประชาชนส่วนใหญ่ขัดต่อสำนึกแห่งธรรมของตนจนเกินไปก็อาจ

จะสละตำแหน่งนั้นจากตน (พระราชวรมณี(ประยูร ปรียุตโต), 2525 : 13 – 14) ดังนั้นผู้ปกครองที่ยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักการปกครองก็จะตัดสินใจกระทำการต่างๆ ตามที่ได้พิจารณาแล้วว่าสิ่งนั้นถูกต้องเป็นประโยชน์ต่อประชาชนจริง

2. ธรรมการรักษาวรรณคุปติ คือ จัดการรักษาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน ได้แก่ คนภายใน (หมายถึง พระมหากษัตริย์ โอรส ธิดา ข้าราชการในพระองค์ หรือคนในครอบครัวและในปกครองส่วนตัวโดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอนเป็นต้น ให้อยู่สงบสุขและเคารพนับถือกัน) ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการและคนต่างอาชีพ พ่อค้า เกษตรกร ชาวนิคมน ชนบทและชายแดน พระสงฆ์ และบรรพชิตผู้ทรงศีล ทรงคุณธรรมตลอดจนสัตว์เท้าสัตว์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

3. มา อธรรมการ คือ ป้องกันมิให้เกิดการกระทำผิดขึ้นในอาณาเขตปกครอง การจัดการป้องกันแก้ไขปราบปราม มิให้มีการทำความผิด ความชั่วร้ายเดือดร้อนขึ้นในบ้านเมือง

4. ธนานุปะทาน คือ สงเคราะห์ ช่วยเหลือผู้ยากไร้ด้วยทรัพย์สิน ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชนผู้ไม่มีทรัพย์มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน

5. สมณพราหมณปริปุจจา คือ ปรีกษาหาหรือผู้รู้ นักวิชาการในกิจการต่างๆ อันเป็นปัญหาของบ้านเมืองแสวงหาปัญญาและคุณธรรมด้วยการปรีกษาสอบถามปัญหากับสมณพราหมณ์ ท่านที่ปรีกษาซึ่งเป็นนักปราชญ์ ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ มีชื่อผู้ประมาทมาเฝ้าอยู่โดยสม่ำเสมอ ตามกาลอันควรเพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้าในทาง ที่ถูกที่ชอบธรรมดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข

จักรวรรดิวัตร มีปรากฏอยู่ในจักรกวัตติสูตร พระสูตรตันตปิฎก ความว่า

“ดูก่อนพ่อ ถ้าเช่นนั้น พ่อจงอาศัยธรรมข้อนั้นสักการะ เคารพ นับถือ บูชาจนอบน้อมธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายในหมู่พลในพวกกษัตริย์ ผู้ติดตามในพวกพราหมณ์ และคฤหบดีในชาวนิคมนและชาวชนบททั้งหลาย ในพวกสมณพราหมณ์ ตลอดจนใน เหล่ามฤคและปักษี ดูก่อนพ่อ การกระทำที่ผิดแบบแผนอย่าให้แพร่ไปในแว่นแคว้นของพ่อเลย”

“ดูก่อนพ่อ อนึ่งบุคคลเหล่าใดในแคว้นแคว้นของพ่อ ไม่มีทรัพย์
พ่อพึงสนับสนุนในเรื่องทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย ดูก่อนพ่อ อนึ่งสมณพราหมณ์
เหล่าใดในแคว้นแคว้นของพ่อ เว้นขาดจากความมัวเมาและความประมาท ตั้ง
มั่นอยู่ในขันติ และ ไสร้จจะ ผีกล่ณตนตามลำพัง สงบตนตามลำพัง ทำตนให้
ดังกิเลสได้ตามลำพัง พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์โดยกาลอันควร แล้วได้ถามสอบ
สวนถามว่า ท่านขอรับกุศลเป็นอย่างไร กรรมมีโทษเป็นอย่างไร กรรมไม่มีโทษ
เป็นอย่างไร กรรมอะไรควรเสพ กรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้า
กระทำอยู่ไม่มีประโยชน์ มีแต่ทุกข์ ไปนานเท่าใด หรือว่าการกระทำอะไรที่
ข้าพเจ้ากระทำอยู่ จะมีประโยชน์ ทั้งมีสุขไปนานเท่านั้น พ่อ ได้ฟังคำของ
สมณพราหมณ์เหล่านั้นไว้ประพฤติ ดูก่อนพ่อนี้แลคือจักกวัตติวัตรอันประเสริฐนั้น”
(ที. ปา. 11/84/63-64)

หน้าที่ของนักปกครองที่กล่าวเอาไว้ในจักกวัตติสูตร แสดงให้เห็นว่า ลำพังการรักษา
ความสงบของสังคมอันเป็นหน้าที่ของมหาชนสมมติ ที่ปรากฏในอัคคัณณสูตรนั้นไม่เพียงพอ เพราะใน
ที่สุดจะไม่สามารถรักษาความสงบภายในสังคมไว้ได้ จะต้องทำหน้าที่ทำนุบำรุงประชานิให้
อดอยาก เรื่องการเลี้ยงชีพหรือเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องหลักที่ผู้ปกครองจะต้องจัดการให้ดี หากทำเรื่องนี้ไม่
ดีแล้ว ศีลธรรมซึ่งเป็นหลักสำคัญของมนุษย์ก็พลอยจะเสื่อมลงไปด้วย กล่าวคือ เศรษฐกิจไม่ใช่จุด
หมายสูงสุดของชีวิต ศีลธรรมเป็นจุดหมายแต่ถ้าขาดการจัดการทางเศรษฐกิจที่ดีแล้ว รัฐก็ไม่สามารถ
ทำให้ประชาชนไปถึงจุดหมายในชีวิตได้ นั่นคือ พระพุทธศาสนาทรงเล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง
เศรษฐกิจ การเมืองและคุณธรรม โดยพิจารณาจากข้อความในจักกวัตติสูตรความว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงพระราชทานทรัพย์แก่เขา
แล้วรับสั่งว่า พ่อบุรุษเธอจงเลี้ยงชีพ จงเลี้ยงมารดาบิดา จงเลี้ยงบุตรภรรยา
จงประกอบกิจการงานทั้งหลาย จงตั้งทักษิณาทิมิผลในเบื่องบน อันเกื้อกูลแก่
สวรรค์ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณพราหมณ์ทั้งหลายด้วยทรัพย์
นี้เกิด”

“ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า คนขโมยทรัพย์ของคนพวกอื่นไป พระเจ้าแผ่นดินยังทรงพระราชทานทรัพย์ให้อีก เขาได้ยินมา จึงพากันคิดอย่างนี้ อย่างกระนั้นเลย แม้เราทั้งหลายก็ควรขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นบ้าง”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น บุรุษคนหนึ่งเอาทรัพย์ของคนอื่นไปเขาช่วยกันจับบุรุษนั้นได้แล้ว จึงแสดงแก่ท้าวเธอพร้อมด้วยกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า บุรุษผู้นี้ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไป ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขาพากันกราบทูล อย่างนี้แล้ว ท้าวเธอจึงตรัสคำนี้กะบุรุษผู้นั้นว่า พ่อบุรุษ ได้ยินว่า เธอขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นไปจริงหรือ”

น. จริง พระเจ้าข้า

ร. เพราะเหตุไร

น. เพราะข้าพระพุทธเจ้าไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงทรงพระดำริอย่างนี้ว่า ถ้าเราจะให้ทรัพย์แก่คนที่ขโมยเอาทรัพย์ของคนอื่นเสมอไป อทินนาทานนี้จักเจริญทวีด้วยประการอย่างนี้ อย่างกระนั้นเลย เราจะให้คุมตัวบุรุษผู้นี้ให้แข็งแรงจะทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะของบุรุษนั้นเสีย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นท้าวเธอตรัสสั่งบังคับราชบุรุษทั้งหลายว่า แนะพนาย ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเอาเชือกเหนียว ๆ มัดบุรุษนี้ให้มีมือไพล่หลังให้แน่น เขามีคโณ โณ ศรีระให้ไล่น แล้วพา ตระเวนตามถนน ตามตรอก ด้วยบันฑาทะวี่เสียงกร้าว ออกทางประตูด้านทักษิณ คุมตัวให้แข็งแรง ทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะของบุรุษนั้น นอกพระนครทิศทักษิณแล้ว...”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายได้ฟังมาว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่าพระเจ้าแผ่นดินให้คุมตัวบุคคลผู้ขโมยทรัพย์ของคนอื่นอย่างแข็งแรง ทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะพวกเขาเสียเพราะได้ฟังมา พวกเขาจึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า อย่างกระนั้นเลย แม้พวกเราควรจำง้างทำศัสตราอย่างคม ครั้นแล้วจะคุมตัวบุรุษที่เราจักขโมยเอาทรัพย์ให้แข็งแรง จักทำการตัดต้นคอ ตัดศีรษะพวกมันเสีย พวกเขาจึงให้ง้างทำศัสตราอย่างคม ครั้นแล้ว จึงเริ่มทำการปล้นบ้านบ้าง ปล้นนิคมบ้าง ปล้นพระนครบ้าง ปล้นตามถนนหนทางบ้าง คุมตัวบุคคลที่พวก เขาจักขโมยเอาทรัพย์ไว้อย่างแข็งแรง ทำการตัดต้นคอ

ตัดศีรษะบุคคลนั้นเสีย"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณนามานี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่ พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทินนาทานก็ถึงความแพร่หลาย เมื่ออทินนาทานถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ 80,000 ปีก็มีอายุถอยลงเหลือ 40,000 ปี... บุตรของมนุษย์ 40,000 ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ 20,000 ปี... บุตรของมนุษย์ 20,000 ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ 10,000 ปี.. ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 10,000 ปี สัตว์บางพวกมีวรรณะดี สัตว์บางพวกมีวรรณะไม่ดี ในสัตว์ทั้งสองพวกนั้น สัตว์พวกที่มีวรรณะไม่ดีก็เพ่งเล็งสัตว์ที่มีวรรณะดี ถึงความประพฤติล่วงในภรรยาของคนอื่น" (ที. ปา. 11/29-44/49-52)

ส่วนกฎทันทสูตร ก็เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้รัฐสงบสุข พระสูตรนี้กล่าวถึง สาเหตุของอาชญากรรมและชี้ให้เห็นว่าการที่จะให้อาชญากรรมหมดไปนั้น ต้องทำให้เศรษฐกิจดี ชาวนาจะต้องได้สิ่งที่จำเป็นสำหรับการทำนา พ่อค้าต้องมีทุน ลูกจ้างต้องให้เงินมากพอที่จะเลี้ยงชีวิต คนเดือดร้อนจะต้องได้รับการยกเว้นภาษี หากทำให้ประชาชนมีโอกาสที่จะมีรายได้เพียงพอแล้วรัฐก็จะสงบสุข พระพุทธศาสนา กล่าวว่า

"..1. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์จะมักเขม้นในกสิกรรมและโครัชกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่พลเมืองเหล่านั้นในโอกาสอันสมควรฯ"

2. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์จะมักเขม้นในพาณิชยกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านี้ ในโอกาสอันสมควรฯ"

3. ข้าราชการเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ขยัน ขอพระองค์จงพระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควรฯ"

(ที.ส. 9 /205-206/150-152)

ข้อความในจกัถวดีตติสูตรกัถี ในกฎทนต์สูตรกัถี แม้จะให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญทางการเมือง ก็ได้หมายความว่า พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญแก่เศรษฐกิจในฐานะเป็นจุดมุ่งหมายของรัฐ การแบ่งปันผลผลิตที่ไม่ดีนั้น นำความเดือดร้อนมาสู่รัฐเพราะเป็นเหตุให้คนประพฤติดิฉิธรรม ศีลธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าเศรษฐกิจ แต่ถ้าเศรษฐกิจไม่ดี การรักษาศีลก็ยาก เศรษฐกิจจึงเป็นฐาน ส่วนศีลธรรมนั้นเป็นจุดมุ่งหมายทั้งผู้ปกครองและประชาชน จะต้องยึดศีลธรรมทั้งคู่ ดังจะเห็นได้ว่า หากอัมมิกราชายึดมั่นในศีลธรรมแต่ปล่อยให้ประชาชนยากจน คนในสังคมก็รักษาศีลไม่ได้ บ้านเมืองก็ย่อมเกิดความเดือดร้อน ความวุ่นวายขึ้น

ราชสังคหวัตถุ คือ หลักทำนุบำรุงประชาชน หรือ สงเคราะห์ประชาชน ด้วยหลัก 4 ประการ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2535 ; 22 – 23) ได้แก่

1. สัสสมณะ คือ มีความสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ และมีความฉลาดในการส่งเสริมอาชีพของประชาชน ซึ่งมีความแตกต่างกันเพื่อให้ประชาชนเหล่านี้สามารถดำรงชีวิตของตน จนสามารถอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน

2. ปุริสเมธะ คือ มีความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถให้ทำงานที่เหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ ความคิด ความอ่าน ความถนัดและคุณธรรม ซึ่งมีความพร้อมที่จะรับผิดชอบงานเหล่านั้นดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่ตรัสไว้เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2512 ความว่า

“ ในบ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดีให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้” (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2532 : 109)

3. สัมมาปาสะ คือ มีหลักการในการสงเคราะห์คนภายในชาติ ที่ขาดแคลนความรู้ ความคิดและมีทรัพยากรน้อย โดยการที่รัฐจัดทุนให้คนยากจนได้ยืมไปสร้างตนในด้านต่าง ๆ เช่น พาณิชยกรรม เกษตรกรรม เป็นต้น หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ให้มีฐานะเหลื่อมล้ำกันจนเกินไป ซึ่งการให้

กู้ยืมทุนนี้จะต้องให้มีระยะปลอดหนี้พอสมควร เพื่อให้คนเหล่านั้นสามารถสร้างตนได้แล้วค่อยผ่อนใช้หนี้ให้แก่รัฐ โดยรัฐจะนำไปสงเคราะห์คนอื่น ๆ ต่อไป

4. วาชเปยยะ คือ รู้จักพูดจาปราศรัยให้ไพเราะนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์แก่ประชาชนก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดี และความนิยมนับถือ รู้จักถามไถ่สารทุกข์สุกดิบของประชาชนทุกชั้น ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ ข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อแสดงความจริงแก่ประชาชนด้วยเหตุด้วยผลที่สามารถคล้อยตามเห็นตามได้ จนสามารถสร้างเอกภาพทางความคิด ทางกิจกรรมโดยมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ราชสังคหวัตถุ เหล่านี้จะเป็นไปด้วยดีจนบังเกิดผลเป็นนิรโรคพิษ คือ การขจัดอุปสรรคปัญหา ข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชาติบ้านเมือง จะส่งผลให้ประชาชนสามารถอยู่ในบ้านเรือน โดยไม่มีโจรผู้ร้ายเข้ามารบกวน และไม่ต้องติดอาวุธบ้านก็ได้

ราชสังคหวัตถุนี้ เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาในส่วนที่ปรับปรุงแก้ไขคำสอนในศาสนาพราหมณ์ โดยการแปลและให้ความหมายใหม่ จึงมีแนวโน้มในทางสังคมสงเคราะห์ และนโยบายในการปกครอง ดังที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ความว่า

“....1. อัศวเมธ ได้แก่การฆ่าม้าบุญชายัญ แต่ชื่อนี้หมายความว่าฆวางกว่านั้น คือ หมายถึงัญที่บูชาด้วยสมบัติทุกอย่าง เว้นที่ดินและคน ซึ่งเขาตั้งเสายัญ 21 เสา สำหรับผูกปศุสัตว์ที่จะต้องฆ่าประมาณ 597 ชนิด เพื่อบูชายัญ แล้วทำการบูชาอยู่หลายวันกว่าจะเสร็จพิธี แต่ฉบับพม่าเพี้ยนไปเป็น สสสมธ แปลว่า สัสสมธ เป็นยัญในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระเจ้ามหาวชิตราชในกฎทันทสูตร หมายความว่า การเก็บค่านาตามธัญญาหารที่สำเร็จผลสิบส่วน เก็บไว้เป็นส่วนหลวงส่วนหนึ่ง นี่เป็นสังคหวัตถุประการหนึ่งของพระเจ้าจักรพรรดิ ไม่ตรงกับเรื่องพระสูตรนี้

2. บุริสเมธ ได้แก่การฆ่าคนบุญชายัญ แต่ความจริงหมายถึงเฉพาะยัญที่บูชาด้วยสมบัติต่าง ๆ อย่างอัศวเมธนั้น แต่รวมที่ดินเข้าด้วย แต่ในพระพุทธศาสนา หมายถึงการพระราชทานทรัพย์เป็นเบี้ยเลี้ยงและบำเหน็จบำนาญแก่ทวยหาญทุก 6 เดือน เป็นสังคหวัตถุของพระเจ้าจักรพรรดิประการหนึ่ง

3. สัมมาปาสะ ได้แก่ การผูกสัตว์บูชาญ โดยเขาทำพิธีเหวี่ยง ท่อนไม้สำหรับต้อนสัตว์เข้าไปที่หลักราชเพลิงทั้งคู่ แล้วร่ายเวทย์ตรงที่ท่อน ไม้ันตก ทำการบูชาตามพิธี ผู้บูชาต้องเป็นคนได้เดินทางย้อนไปตามแม่น้ำ สรัสดีแล้วด้วย จึงจะเข้าพิธีได้ แต่ในพระพุทธศาสนาจัดเป็นสังคหวัตถุ ของพระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึงการเรียกหนังสือสารกรมธรรม์กู้ แต่ชาว เมืองที่ขัดสนแล้วพระราชทานทรัพย์ให้กู้ โดยไม่เรียกดอกเบี้ยเป็นเวลา 3 ปี

4. วาขเปยยะ ได้แก่ ยัญอีกชนิดหนึ่งซึ่งเขาผูกปศุสัตว์ 17 ชนิด แต่ที่เป็นสังคหวัตถุของพระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึงการตรัสและวาจากันอ่อน อ่อนหวาน เป็นที่ดูดีมีน้ำใจของประชาชน

5. นิรคพะ ได้แก่ ยัญที่ไม่ต้องมีหลักยัญสำหรับบูชา หมายถึง พิธีชนิดเดียวกับอัศวเมธ แต่บูชาด้วยสมบัติทุกอย่าง ไม่มีอะไรยกเว้น ฉะนั้นจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สรรพเมธ แต่ในพระพุทธศาสนาจัดเป็น สังคหวัตถุของพระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึงผลที่พระมหากษัตริย์สงเคราะห์ ด้วยสังคหวัตถุ 4 ข้างต้นนั้น ที่เป็นเหตุให้รัฐมั่งคั่งสมบูรณ์ ไม่มีโจรผู้ร้าย และประชากรราษฎรบันเทิงใจเป็นอยู่อย่างที่ดีกล่าวว่า ประตุเรือนไม่ต้องลงลิ้ม กลอนระว่างก็ได้ฉะนั้น" (ส. ส 15/120/130-132)

กล่าวได้ว่า ธัมมิกราชา หมายถึง ราชารู้ธรรม ผู้ใช้ธรรมในการปกครอง ราชจะต้อง ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรม และประพฤติตนตามหลักธรรม ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิธรรม ราชสังคห วัตถุ เป็นต้น เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน

2.4. คุณสมบัติของธัมมิกราชา

2.4.1 มีความเฉลียวฉลาด

ธัมมิกราชา ต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มองการณ์ไกล มีความ รอบรู้เกี่ยวกับงานในทุก ๆ ด้าน มีปฏิภาณไหวพริบสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันต่อ เหตุการณ์นั้น ๆ และมีความสามารถในการใช้คนให้เหมาะสมกับงานนั้น ๆ โดยปราศจากความขุ่นข้อง

หมองใจกัน ดังนั้นจึงต้องมีคุณสมบัติของคนดี คนที่สมบูรณ์แบบ 7 ประการ (อง. สดตค. 23/65/114) ดังต่อไปนี้

1. ธัมมัญญตา การรู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้และเข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติ ตามหลักเหตุผล เช่น รู้ว่าตนมีตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตนและความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไร อย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุผลสำเร็จเป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ การรู้จักเหตุ จะทำให้ต้องหันมามองตนเอง อีกทั้งมองถึงความสำเร็จและความล้มเหลวที่เกิดขึ้น เหตุแห่งความล้มเหลวนั้นจะเป็นตัวนำไปสู่แนวทางแก้ไขเพื่อประสพผลสำเร็จ เช่น เหตุที่ทำให้ได้ยศได้ตำแหน่งแล้วเกิดเสื่อมยศและตำแหน่ง ได้รับผลคือทำให้สุขและทุกข์ ซึ่งความรู้สึกที่ทำให้เกิดทุกข์นั้น ต้องกลับไปมองว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ก็จะมองตนเองแล้วนำไปสู่การแก้ไข ให้หมดนำไปสู่ผลที่ดีขึ้น

2. อัตถัญญตา การรู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนต้องปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้น ๆ มีจุดมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าสิ่งที่ตนทำนั้น ดำเนินชีวิตเช่นนั้น เพื่อประโยชน์อะไร หรือควรได้รับผลเช่นไร และสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่นั้น เมื่อทำแล้วจะทำให้เกิดผลดีหรือผลเสียแก่ชาติและประชาชนเช่นไร ถ้าเห็นว่ามีผลเสียมากกว่าผลดี ก็ไม่กระทำการนั้น

3. อุตตัญญตา การรู้จักตนเอง คือ รู้ตามความเป็นจริงว่าตัวเรานั้นโดยฐานะ ภาวะเพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถและคุณธรรม บัดนี้มีเท่าไร แล้วประพฤติตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะเพศ กำลัง ความรู้ความสามารถและคุณธรรมนั้น หากมีข้อบกพร่องในเรื่องใดก็รู้จักปรับปรุงแก้ไขในเรื่องนั้นและทำสิ่งนั้นให้ถูกต้อง ตามแนวทางที่ได้กำหนดเอาไว้ซึ่งจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเกิดผลดี ต่อตนเอง ต่อประเทศชาติ ต่อประชาชน

4. มัตตัญญตา การรู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดีหรือความเหมาะสม เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอควรในการพูด เรื่องใดควรพูด เรื่องใดไม่ควรพูด การปฏิบัติหน้าที่และการกระทำต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับ และการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ

5. กาลัญญตา การรู้จักกาละ คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลา ในการประกอบกิจ การกระทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่นรู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลาให้ทันเวลาให้เหมาะสมกับเวลา ให้ถูกเวลา เป็นต้น

6. ปริสัญญตา การรู้จักชุมชน คือ รู้จักสถานที่ รู้จักชุมชน และรู้การอันควรประพฤติในที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนั้น สถานที่เมื่อใดควรเข้าไป เมื่อใดไม่ควรเข้าไป เมื่อเข้าไปแล้วควรปฏิบัติตัวอย่างไร ควรแสดงกิริยามารยาทอย่างไร ควรกล่าวคำพูดเช่นไร ชุมชนนั้นมีวัฒนธรรม มีประเพณีเช่นไร มีความต้องการอย่างไรควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับ ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรทำประโยชน์ให้อย่างไร เป็นต้น

7. บุคคลัญญตา การรู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า มีความสามารถมีความถนัดในด้านใด เพื่อที่จะได้ใช้คนให้เหมาะสมกับความสามารถ ความถนัดของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งจะต้องรู้ว่าแต่ละคนมีนิสัยเช่นไร นิสัยของคนมี 6 แบบ (ขุ. ม. 29/727/435) ด้วยกันคือ

1. ราคะจริต คือ พวกรักสวยรักงาม
2. โทสจริต คือ พวกใจร้อน
3. โมหจริต คือ พวกเขลาขี้ม
4. สัทธาจริต คือ พวกเชื่อง่าย
5. พุทธจริต คือ พวกใฝ่รู้
6. วิตกจริต คือ พวกช่างกังวล

2.4.1 มีความประพฤติที่ดีงาม

ธัมมิกราชา ต้องเป็นบุคคลที่มีความประพฤติที่ดีงาม ทางกาย วาจา ใจ

ทางกาย หมายถึง ความประพฤติทางกาย ที่ทำแต่สิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง คือเว้นจากการประพฤติชั่วทางกาย ได้แก่

- เว้นจากการฆ่า การสังหาร การบีบคั้น การเบียดเบียน ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ได้รัจฉาน

- เว้นจากการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ การแย่งชิง การลักขโมย คือการใช้อำนาจของตนโดยมิชอบธรรม การยึดถือเอาทรัพย์สินสมบัติของประชาชนมาเป็นของตน เป็น การเอารัดเอาเปรียบประชาชน จึงควรเคารพในสิทธิในทรัพย์สินของประชาชนด้วย

- เว้นจากการประพฤติผิดล่วงละเมิดในคนรักของผู้อื่น : ไม่หมั่นเหง่จิตใจ ทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของประชาชน โดยเฉพาะการแย่งชิงพรากภรรยาและธิดาของประชาชนผู้ได้ปกครองมาเป็นของตนเอง

เมื่อละเว้นกายทุจริตทั้ง 3 แล้ว ต้องทำในสิ่งที่เป็นไปในทางสุจริต คือ มีเมตตากรุณา แก่คนและสัตว์ มีการเคารพในสิทธิและทรัพย์สินของประชาชน มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรม และมีความพอใจในคนรักหรือคู่ครองของตนเอง

ทางวาจา หมายถึง ความสุจริตทางวาจา มีความประพฤติ ที่ดีทางวาจา ได้แก่

- การพูดแต่คำสัตย์ คำจริง คำจริงคือ คำที่ตรงกับความเป็นจริงไม่กล่าวคำเท็จ กล่าวคำที่คลาดเคลื่อนไปจากความจริง กล่าวแต่คำที่เป็นความจริงถูกต้อง ถูกกาลเทศะ และถูกบุคคลหากผู้ปกครองเป็นผู้ที่พูดแต่คำสัตย์ คำจริง ย่อมทำให้เป็นที่น่าเคารพ เชื่อฟังและน่าเชื่อถือ

- การพูดคำที่สุภาพอ่อนหวาน เป็นการทำให้ผู้ฟังมีความรื่นหู และเป็นที่ยึดดูใจประชาชน ให้เกิดความเชื่อฟัง ให้เกิดความเคารพนับถือ

- การพูดคำที่มีประโยชน์ คำพูดที่ทำให้ผู้ฟัง ๆ แล้วเกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติเพื่อลดความโลภโกรธหลงได้ ทำให้ผู้พูดและผู้ฟังปลื้มปิติที่สามารถนำไปปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควรแล้วก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติ

การพูดวาจาสุจริต ทำให้ผู้ปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน เป็นที่ชื่นชมเคารพนับถือของประชาชนโดยทั่วไป

ทางใจ หมายถึง ธรรมประจำใจ ได้แก่

- เมตตา ความรักคือมีความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ประชาชนมีความเจริญรุ่งเรือง และมีความสุข

- กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือให้ประชาชนพ้นทุกข์ยาก ความลำบากต่าง ๆ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดทุกข์ยากความเดือดร้อนของประชาชนทุกคน

- มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี คือ เมื่อเห็นประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีความสุข มีจิตใจชื่นบานยินดี เมื่อเห็นประชาชนประสบความสำเร็จ มีความเจริญในชีวิตก็พลอยยินดีไปด้วย

- อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มีความรู้สึกวางเฉยเป็นกลางไม่ลำเอียงไม่เข้าข้างใครผู้ใดผู้หนึ่ง

2.4.3 สามารถสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในชาติบ้านเมือง

ธัมมิกราชา ต้องเป็นบุคคลที่สามารถสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในประเทศชาติ และประชาชนด้วยการที่ผู้ปกครองต้องมีคุณภาพอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ได้แก่

การให้ คือ ให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ให้คำแนะนำตักเตือนที่ดีต่อกัน ให้อภัยไม่ถือโทษโกรธเคืองกัน

การมีวาจาดี สุภาพ ไพเราะ อ่อนหวาน คือ พูดแต่ความจริงไม่โกหกหลอกลวงกัน พูดให้กำลังใจ พูดแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ พูดให้เกิดความรักใคร่สามัคคีปรองดองกัน

การทำประโยชน์ให้แก่กัน คือ ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลกันและกัน และแก่หมู่คณะโดยส่วนรวม

การวางตนสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลายไม่ทำตนเย่อหยิ่งกระด้างหยาบคาย

เมื่อธัมมิกราชาเป็นผู้ที่มีคุณธรรม 4 ประการคือ การให้ การมีวาจาดี การทำประโยชน์ให้แก่กัน และการวางตนสม่ำเสมอและนำคุณธรรมทั้ง 4 ไปประพฤติปฏิบัติแล้วย่อมจะเกิดเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี

2.4.4 มีความกระตือรือร้น

ธัมมิกราชาต้องเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้น เอาใจใส่จดจ่อหรือสนใจอย่างจริงจังในงานในหน้าที่ของตนเอง คือ มีอิทธิบาท 4 ในการทำงาน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่จะทำให้ไปสู่ความสำเร็จในงาน ในหน้าที่นั้น ๆ (ที. ปา. 11/227/233) คือ

ฉันทะ คือ มีความพอใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยใจรัก และต้องการให้การกระทำนั้นเป็นผลสำเร็จ และเกิดประโยชน์สร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับประชาชน สิ่งที่ทำนั้นก็จะเป็นสิ่งที่สุจริต เป็นไปในทางที่สร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชน ไม่ทำร้ายประชาชน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ทำให้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข

วิริยะ คือ มีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ทำงานด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

จิตตะ คือ เอาจิตฝักใฝ่ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุขุม รอบคอบ และมีความเอาใจใส่ในสิ่งที่ตนกระทำ เพื่อจะได้เกิดประโยชน์สูงสุด

วิมังสา คือ ความไตร่ตรองใช้ปัญญาสอบสวน คือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลและตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ปฏิบัติอยู่เสมอ ซึ่งหากพบปัญหาหรือข้อบกพร่องจะทำให้สามารถแก้ไขได้ทันเวลาและทันเหตุการณ์

2.4.5 เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

ธัมมิกราชา ต้องเป็นบุคคลที่นึกถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติ และประชาชนโดยส่วนรวมเป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพราะเป้าหมายในการปกครอง คือ การทำให้ประเทศชาติและประชาชนมีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้า ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ในการปกครองจึงต้องยึดถือผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้งอยู่เหนือประโยชน์อื่นใด

2.4.6 มีความยุติธรรม

ธัมมิกราชาต้องเป็นบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความยุติธรรม เว้นจากความลำเอียงต่าง ๆ เมื่อผู้ปกครองเป็นผู้ทำหน้าที่ด้วยความยุติธรรม บ้านเมืองก็เจริญก้าวหน้าประชาชนก็มีความสุข แต่หากผู้ปกครองขาดความยุติธรรม ประเทศชาติบ้านเมืองก็ย่อมเกิดความเดือดร้อนระส่ำระสาย ไม่มีความสุข ประชาชนเกิดความกระด้างกระเดื่อง เพราะมีความไม่เสมอในหมู่ประชาชนที่อยู่ร่วมกัน เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ความไม่ยุติธรรมจะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ขอบังคับ และระเบียบวินัยก่อให้เกิดการฝ่าฝืนกฎหมายบ้านเมือง

2.4.7 มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง

ธัมมิกราชา ต้องเป็นบุคคลที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง ไม่เป็นผู้ที่มีโรคประจำตัวต่าง ๆ ซึ่งจะให้ผู้ปกครอง สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ แต่หากผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีสุขภาพอ่อนแอ ไม่แข็งแรงมีโรคประจำตัวต่าง ๆ และมีร่างกายที่ไม่สมประกอบก็ย่อมทำให้ผู้ปกครองปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่เต็มกำลังความสามารถ และหากมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงก็ย่อมทำให้จิตใจนั้นร่าเริงแจ่มใสไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ ทำให้สามารถบังคับจิตใจได้ทำให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นหากธัมมิกราชามีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ก็สามารถชักนำให้ประชาชนมีความเข้มแข็งตามไปด้วย

กล่าวโดยสรุป คุณสมบัติของบุคคล ผู้ซึ่งเป็นธัมมิกราชา เป็นคุณลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์พร้อมของบุคคลผู้ที่จะเป็นพระราชาทรงในส่วนร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความสามารถ นั่นคือ พระราชาจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม จะต้องมีความสมบูรณ์ที่จะปฏิบัติภารกิจของความ เป็นนักปกครองให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ นักปกครองผู้ซึ่งได้ชื่อว่า ธัมมิกราชาจะต้องเป็นบุคคลที่สมบูรณ์พร้อมทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรม คือ ความสมบูรณ์แห่งร่างกาย และนามธรรม คือ ความสมบูรณ์แห่งสติปัญญา ความสามารถ และคุณธรรม อันจะทำให้ผู้ถูกปกครองพอใจในการปกครอง

2.5 วิธีการที่ได้มาซึ่งธัมมิกราชา

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ต้องมีผู้ปกครองเอาไว้ว่า ในสมัยแรก มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ขาดระเบียบวินัย มีการแก่งแย่งแข่งดี โดยการเหยียดผิวบ้าง ลักขโมยบ้าง และในที่สุดก็มีการทำร้ายฆ่าฟันกัน จนเกิดความเดือดร้อนกันทั่วหน้า เมื่อเกิดสภาวะดังกล่าว มนุษย์ที่อยู่ในชุมชน จึงได้คิดวิธีการควบคุมกันขึ้นมา วิธีนี้เรียกว่า วิธีเลือกผู้นำการปกครอง ผู้ปกครองที่ได้รับเลือกในสมัยนั้นต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ดังปรากฏในอัคคัณณสูตร ความว่า

“ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชน สมมติดังนี้แล อักษรที่ว่า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินทั้งหลาย ดังนี้แลอักษรว่า กษัตริย์ กษัตริย์จึงอุปบัติขึ้นเป็นอันดับที่สอง เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้านำยังชนเหล่าอื่นให้สุขใจโดยธรรม ดังนี้แล อักษรว่า ราชาราชาจึงอุปบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม “

“ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ ด้วยประการดังนี้ การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้นมีขึ้นได้เพราะอักษรที่รู้กันว่าเป็นของเก่า เป็นของดีอย่างนี้แล เรื่องของสัตว์เหล่านั้นจะต่างกันหรือเหมือนกัน จะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็เพราะธรรมเท่านั้น นอกจากธรรมไปหาไม่มี ดูก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ ความจริงธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในที่ประชุม ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายหน้า “(ที.ปา. 11/131/101)

ลักษณะของผู้ปกครองที่ปรากฏในอัครคัมภีร์พุทธ สามารถแบ่งได้ตามลำดับของภารกิจและประสิทธิภาพในการปฏิบัติภารกิจนั้น ดังนี้

1. มหาชนสมมติ เป็นชื่อเรียกผู้ปกครองที่สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมเลือกขึ้นมา ซึ่งพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นผู้นำคนแรกของมนุษย์ที่มาจากกาเลือกตั้ง เพราะคำว่ามหาชนสมมติ แปลว่า ตั้งขึ้นมาโดยคนส่วนมากคือโดยประชาชน

2. กษัตริย์ เป็นชื่อเรียกผู้ปกครองที่ประชาชนพร้อมใจกันมอบอำนาจ หน้าที่ให้จัดสรรที่ทำ กินให้แก่พวกเขาอย่างเป็นธรรม

3. ราชา เป็นคำกล่าวยกย่องสรรเสริญที่ประชาชนมอบให้ผู้ปกครอง ในฐานะที่ปฏิบัติหน้าที่ ได้อย่างน่าพอใจ เป็นที่ประทับใจ คำว่า ราชา หมายถึง ผู้ที่ทำให้คนอื่นพอใจโดยธรรม คือใช้ธรรม เป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน มิใช่เพื่อตนเอง

คำที่ใช้เรียกผู้ปกครองทั้ง 3 ลักษณะนี้ ประชาชนในสมัยนั้นพากันเรียกขานตามหน้าที่ ปฏิบัติ และเรียกตามความรู้สึกอันเกิดจากการประเมินผลงานที่ผู้ปกครองทำให้ พวกเขาพอใจการ เกิดขึ้นของผู้ปกครอง การปฏิบัติภารกิจ ความรักและความชอบธรรม ที่ผู้นำได้รับจากประชาชนที่ดี ส่วนเป็นผลมาจากการที่ผู้ปกครองเป็นผู้ที่ตั้งตนอยู่ในธรรมอย่างเคร่งครัดทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า การเลือกผู้ปกครองในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นมีความแตกต่างกับแนวคิดของพราหมณ์อย่างสิ้นเชิง พราหมณ์ถือว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่สวรรค์ส่งลงมาให้ปกครองมนุษย์ เป็นสมมติเทพ ประชาชนมิได้เป็นผู้เลือก แต่พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ให้มา แต่ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ประชาชนเป็นผู้เลือกผู้ปกครอง ผู้ปกครองจึงมีฐานะเป็นมหาชนสมมติ

ดังนั้นวิธีการคัดเลือกผู้ปกครอง ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นถือว่าประชาชนเป็นผู้คัดเลือกผู้ปกครอง โดยผ่านขบวนการทางสังคม ที่ประชาชนเป็นผู้ตัดสิน และเป็นผู้ตรวจสอบ บุคคลที่จะเป็นผู้ปกครองโดยพิจารณาจากสิ่งเหล่านี้

1. พิจารณาจากคุณสมบัติ

ผู้ปกครองที่เป็นธัมมิกราชา ต้องมีคุณสมบัติ คือ การมีธรรม ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของผู้ปกครอง ผู้ปกครอง จะเป็นผู้ปกครองได้ตลอดไปตราบเท่าที่ผู้ปกครองยังเป็นผู้ที่ตั้งตนอยู่ในธรรม แต่หากเมื่อใดผู้ปกครองไม่ประพฤติธรรม ประชาชนก็มีสิทธิถอดถอนได้ คุณธรรมที่สำคัญสำหรับผู้ปกครองที่เป็นธัมมิกราชา ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ จักรวรรดิธรรม

2. พิจารณาจากการปฏิบัติหน้าที่

ผู้ปกครองที่เป็นธัมมิกราชา ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยธรรม ทำให้สังคมเกิดความเรียบร้อย
จนเป็นที่พอใจของคนในสังคม ประชาชน ก็จะพากันยกย่อง

3. พิจารณาจากการใช้อำนาจ

ผู้ปกครองที่เป็นธัมมิกราชา เมื่อใช้อำนาจต้องมีธรรมกำกับ เพราะความคิดในทาง
พระพุทธศาสนายกย่องผู้ปกครองที่มีคุณธรรม เป็นธัมมิกราชา หรือ ผู้ปกครองที่เอาชนะด้วยธรรมมาก
กว่าผู้ปกครองที่เอาชนะด้วยการใช้กำลัง

การได้มาซึ่งธัมมิกราชาตามหลักแห่งพระพุทธศาสนานั้น เป็นวิธีการกลั่นกรองตรวจสอบโดย
มหาชน ซึ่งใช้ความหมายและคุณสมบัติของธัมมิกราชานั้นเอง มาเป็นกระบวนการตรวจสอบ คัดเลือก
บุคคลที่จะมาเป็นผู้ปกครอง

ความสรุป

แนวคิดเรื่องธัมมิกราชาในพระพุทธศาสนามีใช่เป็นความคิดที่เกิดขึ้นมาโดยปราศจากปัจจัย
สนับสนุนทางสังคม และการเมือง แต่จากการศึกษาพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงให้เห็นถึงความ
หมาย คุณสมบัติ และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับธัมมิกราชา ในบริบทแวดล้อมที่ปรารถนาต้องการผู้
ปกครองที่เหมาะสมกับยุคสมัย ในอันที่จะสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ปัจเจกชนและสังคมอย่าง
เหมาะสมกับสถานการณ์

ธัมมิกราชา คือ บุคคลที่ก้าวมาสู่การทำหน้าที่ในการปกครองเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน
ตามความปรารถนาของประชาชน ไม่ใช่เข้ามาสู่ความเป็นนักปกครองด้วยการบังคับฝืนใจประชาชน
พระราชอาผู้เป็นธัมมิกราชาตามแนวพระพุทธศาสนา นี้ จะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างสุจริตและยุติธรรม
พร้อมทั้งก่อให้เกิดผล คือ ความดีงามทั้งในส่วนของปัจเจกบุคคลและสังคม ดังนั้นบุคคลผู้จะมา
ปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายดังที่กล่าวมานี้ จึงต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติที่เหมาะสมทั้งในส่วนร่าง
กายและจิตใจ